

1954 Zonguldak Grizu Faciasından Alınmayan Dersler, 1955 Grizu Patlamasının Basında ve Bölge Halkı Üzerinde Etkileri ve Türk-ABD İlişkilerinde John Lewis Olayı

Uğur BAYSAL¹

ORCID: 0000-0003-2929-9168

DOI: 10.54752/ct.1644002

Öz: Avrupa’da 1700’lerin sonunda keşfedilen kömürün, 1800’lerdeki sanayileşme akımıyla beraber tren ve buharlı gemilerde yakıt olarak kullanımı devrim yaratmıştır. Osmanlı Devleti’nde ise yarım asır gecikmeyle 1800’lü yılların ortalarında önemi anlaşılmıştır. Zonguldak’ta taşkömürü rezervlerinin ortaya çıkmasıyla madenlerde çalışma hayatı şekillenmiş, belli kural ve kaideler eşliğinde madencilik serüveni başlamıştır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye’de modernleşme çabaları öne çıkmış olsa da madencilik politikasında köklü bir değişiklik yaşanmamıştır. Tek Parti ve Demokrat Parti dönemlerinde bu alanda gelişmiş tekniklerin ve cihazların kullanımı sınırlı kalmış, iş güvenliği konusunda yeterli tedbirler alınmamıştır. Taşkömürünün bölgede keşfinden günümüze kadar maden sahalarında, ihmaller zinciriyle ortaya çıkan ve bitmek bilmeyen kazalar meydana gelmiştir. Bilhassa grizu patlamalarının yol açtığı kazalar sonucunda çok sayıda madenci

¹ Dr. Atatürk Üniversitesi. baysalugur@yahoo.com

BAYSAL, U., (2025) “1954 Zonguldak Grizu Faciasından Alınmayan Dersler, 1955 Grizu Patlamasının Basında ve Bölge Halkı Üzerindeki Etkileri ve Türk-ABD İlişkilerinde John Lewis Olayı”, Çalışma ve Toplum, Sayı: 86, C.3, s.1275-1312

Bu makale, Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC-BY 4.0) şartları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir. Bu lisans, orijinal yazar ve kaynak belirtildiği sürece, herhangi bir ortamda sınırsız kullanım, dağıtım ve çoğaltmaya izin vermektedir. Bkz. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Makale Geliş Tarihi: 20.02.2025- Makale Kabul Tarihi: 21.07.2025

yaralanmış veya hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle 1954 yılındaki grizu patlamasının ardından, Zonguldak tarihinin en büyük maden kazalarından biri olan 1955 Zonguldak Grizu Faciası yaşanmıştır.

İhmal ve denetimsizlik sonucu yaşanan 1955 Grizu Patlaması'nın ardından yaralanan ve hayatını kaybeden madencilerin durumu, bölge halkı üzerindeki etkileri, siyasetçilerin kaza mahallindeki faaliyetleri ve Amerika Maden İşçileri Birliği Başkanı John Lewis'in açıklamaları ve buna karşı oluşan tepkiler çalışmada incelenmiştir. Araştırmada, madenlerde modern tekniklerin kullanılması, kapsamlı bir mevzuatın oluşturulup uygulanması ve sıkı denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesiyle birlikte maden kazalarının asgari seviyelere indirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Çalışmada, söz konusu dönemi aydınlatan arşiv belgeleri, ulusal gazeteler, süreli yayınlar ve kitaplar doküman incelemesi tekniğiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Özellikle *Cumhuriyet Gazetesi*'nin yayınları temel alınmış, kronolojik ve tarihsel metodolojiye uygun bir yaklaşım benimsenmiştir. TBMM'deki konuşmalar ve tutanakları doğrudan çalışmamızın kapsamındadır. Devlet Arşivleri taranmış, çalışmamıza zenginlik sağlayacak bilgiler kullanılmıştır. Kızılay Arşivi'nden ise yalnızca yardımlarla ilgili kısımlar çalışmaya katkı sağlamıştır. Söz konusu çalışma Türkiye'de madencilik tarihinin önemli bir dönemine ışık tutarken, yaşanan faciaların sebeplerini ve alınması gereken önlemleri akademik bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zonguldak, Grizu Patlaması, John Lewis, Kömür ve Maden İşçileri.

Lessons Not Learned from the 1954 Zonguldak Grizu Disaster, the Effects of the 1955 Grizu Explosion on the Press and the People of the Region and the John Lewis Incident in Turkish-Usa Relations

Abstract: The discovery of coal in Europe in the late 1700's and its subsequent use as fuel for trains and steamships during the industrialization wave of the 1800's brought about a revolution. In the Ottoman Empire, however, its significance was recognized half a century later, around the mid-1800's. With the emergence of bituminous coal reserves in Zonguldak, mining operations took shape, and the region's mining industry began to develop under certain rules and regulations.

Although modernization efforts were prominent in Turkey during the early years of the Republic, no fundamental changes occurred in mining policies. Both during the Single-Party era and the Democratic Party period, the use of advanced techniques and equipment in this field remained limited, with insufficient safety measures implemented. From the discovery of bituminous coal in the region to the present day, mining sites have witnessed endless accidents resulting from a chain of negligence. In particular, numerous miners have been injured or lost their lives in accidents caused by firedamp explosions. Consequently, following a firedamp explosion in 1954, one of the worst mining disasters in Zonguldak's history occurred-the 1955 Zonguldak Firedamp Disaster.

The study examines the situation of the miners who were injured and lost their lives as a result of the 1955 Gas Explosion, the effects on the local population, the activities of politicians at the accident site, and the statements of John Lewis, the President of the United Mine Workers of America, along with the reactions to these statements. The research concludes that mine accidents can be minimized to a minimum level through the use of modern techniques in mining, the establishment and implementation of comprehensive legislation, and the implementation of strict oversight mechanisms.

The study collects archival documents, national newspapers, periodicals, and books that illuminate the period in question using document analysis techniques. The obtained data has been evaluated using content analysis methods. Publications from Cumhuriyet Newspaper have been particularly emphasized, and a chronological and historical methodology has been adopted. Speeches and minutes from the Turkish Grand National Assembly (TBMM) are directly included in the scope of our study. State Archives have been examined, and information that enriches our work has been utilized. Only sections related to aid from the Red Crescent Archive have contributed to the study. This research aims to shed light on an important period in the history of mining in Turkey while presenting the causes of the disasters that occurred and the measures that need to be taken from an academic perspective.

Keywords: Zonguldak, Firedamp Explosion, John Lewis, Coal and Mine Workers

Giriş

Yeryüzü, kendine özgü jeopolitik yapısı, coğrafi konumu, tarihsel ve kültürel zenginlikleri ile sosyo-ekonomik gelişimini şekillendiren dinamiklere sahiptir. Modern çağda ekonomik temelli gelişmeler, bireylerin sosyo-kültürel yaşamını ve toplumsal yapının özünü belirlemiştir. Tarihsel süreçte insanlık, avcı-toplayıcılık ve balıkçılığın önemli olduğu ilkel toplumdan, tarımsal üretimin öne çıktığı tarım toplumuna, oradan da kitlesel üretim ve tüketimin hakim olduğu sanayi toplumuna ve nihayet kitle ve iletişim teknolojilerinin hız kazandığı bilgi çağına doğru evrilmiştir. Bu süreç durağan değil, dinamik bir şekilde ilerlemiştir (Karakaş, 2002: Giriş; Freyer, 2014: 40-42).

Milletlerin siyasal ve sosyo-ekonomik dönüşümünde, medeniyetin ikinci büyük devrimi olarak nitelendirilen Sanayi Devrimi, fabrikaların, atölyelerin ve otomasyonun ön plana çıktığı bir toplumsal yapıyı beraberinde getirmiştir (Tofler, 2008: 16). Bir yandan şehirler cazibe merkezi haline gelirken, diğer yandan tarımda makineleşmenin yol açtığı kırsal işsizlik, kentlere doğru yoğun bir nüfus hareketine yol açmıştır. Artan nüfus hareketleri ve demografik değişimler, kentleşme olgusunu ortaya çıkarmıştır (Işık, 2005: 62-66).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, sanayileşme seviyesiyle doğrudan ilişkilidir. Aynı kıtada yer alan ülkeler arasında gelişmişlik seviyesi değiştiği gibi, bir ülkenin kendi sınırlarında sanayileşme olgusu farklılık gösterebilir (Karabalut, 2004: 66). Üretim, ulaşım, sermaye ve pazarlama maliyetleri gibi faktörler, bölgesel gelişmişlik düzeyini belirleyen temel unsurlardır. Bazı yapılarda belirli faktörler öne çıkarken, diğerlerinde aynı unsurlar ikinci planda kalabilmektedir (Tümertekin-Özgüç, 1997: 511-512).

Günümüzde devletler için önemli bir ekonomik gelir kaynağı, sanayiye dayalı üretim gelmektedir. Sanayileşmeyle madencilik faaliyetleri arasında güçlü bir ilişki mevcuttur (Delibalta, 2023: 16-17). Hammaddenin kullanım alanlarında yaygınlaşmasıyla beraber madenlere yönelik ilgi artmaktadır. Hatta stratejik madenler, hammadde olarak ihraç edilmesine izin verilmemekte, katma değeri yüksek ürün haline dönüştürerek satışa sunulmaktadır. Bununla beraber dost devletler statüsündeki ülkelere kısıtlı ve belli şartlar altında ihracat yapılmaktadır.

Yüksek riskli sektörler sınıfına giren madencilikğin tabiatı icabı, sürekli değişken şartlarla karşı karşıya kalınan ekonomik faaliyet biçimidir. Öngörülemeyen faktörler ve bilinmezlikler nedeniyle bu sektörde bilimsel bir yaklaşım gereklidir. İş güvenliği bakımından madencilik, ölümlü kaza riskinin yüksek olduğu çalışma kollarından birisidir. Dünya genelinde istihdam edilenlerin sayısı bakımından %1'lik paya sahip olan maden sektöründe kaza oranı %8'dir (Bilim, 2018: 423-432).

Kömür madenlerinde yaralanma ve ölümlü kazalar, diğer madencilik faaliyetlerine kıyasla daha sık yaşanmıştır. Grizu ve kömür tozu patlamaları, ani gaz püskürmesi, göçükler, su baskınları ve yangınlar kömür madenciliğinin en önemli sorunlarıdır. Ülkemiz kömür madenleri ve bu sektörde istihdam edilen işçi sayısı bakımından önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen, özellikle gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında üretim ve verimlilik açısından geride kalmıştır (Demirci, 2005: 27-48). Hatta Türkiye Taşkömürü Kurumu'nda (TTK) verimliliğin düşük olması kronik bir hal almıştır. Bu yaşanan verimlilik sorununun temel nedeni yeterli teknolojik yatırımın yapılmaması olmasıdır.

Gelişmiş ülkelerde çok sayıda maden kazası yaşanmıştır. Örneğin ABD'de 1839-2016 yılları arasında 623 maden kazasında 13.883 madenci hayatını kaybetmiştir. Kazaların % 81'i gibi büyük bir bölümü grizu patlamasından kaynaklanmıştır. Bu nedenle grizu patlaması maden işçileri için en büyük tehdidi oluşturmuştur. Buna karşın ABD, teknolojiye yatırım yaparak iş kazalarında ciddi bir düşüş yakalamış, üretim ve verim konusunda da ciddi iyileşmeler sağlamıştır (Bilim, 2018: 423-432).

İngiltere'de 1958-1980 yılları arasında madencilik sektöründe yaşanan dönüşüm sürecinde çok sayıda grizu patlaması meydana gelmiştir. Bu dönem, İngiliz madencilik tarihinde önemli bir öğrenme süreci olmuş ve sonraki yıllarda alınan bu önlemler sayesinde grizu patlamalarında önemli ölçüde azalma sağlanmıştır. İngiltere'nin bu tecrübesi, diğer ülkeler için de madencilik güvenliği konusunda önemli dersler içermiştir (Powell, 1981: 81-85; Ökten, 1986: 17-22).

Çin'de 1942-2016 yılları arasında kömür madenlerinde 13.075 kişi hayatını kaybetmiş ve meydana gelen büyük kazaların %51,85'i grizu patlamasından, geriye kalanların ise kömür tozu, yangın ve su baskınlarından kaynaklanmıştır. Çin, ekonomik kalkınmasını sürdürmek için son yıllarda madencilik sektörüne ciddi yatırımlar yapmıştır (Erol-Ürünveren, 2021: 194).

Hindistan'da kömür madenlerinde yaşanan kazalar, Türkiye'deki grizu ve göçük vakalarıyla benzerlik göstermiştir. Özellikle grizu patlamaları, kömür tozu patlamaları, gaz birikimi, göçükler ve su baskınları, bu ülkedeki madencilik sektörünün en büyük riskleri arasında yer almıştır (Küçük-İlgaz, 2015: 10-13).

Dünyanın en geniş topraklarına ve zengin maden kaynaklarına sahip Rusya'daki büyük kazaların %91,67'si gaz patlamasından, %8,33'ü gaz ve kömür tozu patlamasından ileri gelmiştir. Ukrayna'da ise %75'i gaz patlamasından, %8,33'ü göçükten dolayı maden kazaları yaşanmıştır (Erol-Ürünveren, 2021: 194).

Madencilik sektörü, ulusal ekonomiler için stratejik öneme sahip olmakla birlikte, incelenen ülke örneklerindeki kaza istatistiklerinin ortaya koyduğu gibi ciddi iş güvenliği riskleri taşımaktadır. Gelişmiş ülkeler, teknolojik yatırımlar ve modern yöntemlerle kaza oranlarını azaltmayı başarmıştır. Türkiye gibi gelişmekte

olan ülkelerin de verimliliği artırmak ve iş güvenliğini sağlamak için benzer adımları atması elzemdir.

Grizu Patlaması

Ülkemizde kömür madenlerinde meydana gelen kazalar; yaralanma, ölüm, doğal çevrenin tahribi ve ekonomik kayıplar açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki benzer olaylarla kıyaslandığında belirgin farklılıklar göstermiştir (Kessler, 1949: 20). Üretim ve verimlilik düşük, iş kazaları oranı ise yüksek seyretmiştir (Tuna, 1943: 65).

Türk kömür madenciliğinde grizu patlaması başat bir sorundur. Kömür ocaklarında bulunan metan gazı, havayla karışımı sonucu yanıcı, patlayıcı ve boğucu yönüyle can kayıplarına neden olmaktadır. Esasında metan gazı ocak havasına, normal yayılım ya da ani gaz ve kömür püskürmesi şeklinde karışmakta ve havanın karışımıyla grizu olarak adlandırılmaktadır. Kömür ocağında ortalama %5,4 ile %14,8 arasında yer aldığı patlayıcı, zehirleyici ve yanıcı olmaktadır. Bu gazın patlayıcı özelliği olması en tehlikeli durumdur. En şiddetli patlama %9,5 metan ile %90,5 oranında havanın karışması esnasında gerçekleşmektedir (Gümüş, 2017: 270).

Grizu patlamalarına yönelik etkili bir risk azaltma planlama yapılmasını, söz konusu kazalara sebep olan koşul ve unsurların en iyi şekilde analiz edilmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir. Böyle bir risk odaklı yaklaşım, birçok grizu faciasının önlenmesini sağlayacaktır. Madencilik sektöründe yaşanan grizu faciasının temelinde, mevcut yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanamaması, işletmelerin gerekli güvenlik tedbirlerini almada isteksiz davranması ve iş etiği ile sosyal sorumluluk ilkelerinin yeterince benimsenip uygulanmaması yer almaktadır.

Zonguldak Kömür Havzası'nın Tarihsel Gelişimi: Üretim, Teknoloji ve İşgücü Dinamikleri (1836-1950)

XIX. yüzyılın ortalarına doğru, dönemin gelişmiş devletlerinin enerji ihtiyacını kömürle karşılaması, Batı'daki bu gelişmeleri takip eden ve temelde ülkenin yer altı kaynaklarını ekonomiye kazandırmak isteyen Osmanlı Devleti'ni benzer adımlar atmaya yönlendirmiştir. Bu politika değişikliğinin ana nedenleri arasında, yüksek maliyetle ithal edilen kömürün bütçe açığı üzerindeki olumsuz etkisini gidermek ve enerjide dışa bağımlılığı azaltmak görüşü etkin olmuştur. Ayrıca kömürün buharlı makinelerde kullanımının yaygınlaşması ve ulusal bir madencilik sektörü oluşturma politikasının yansması da bu süreçte gözlemlenmiştir (Zaman, 2004: 20-24).

Zonguldak'ta kömür çıkarma faaliyetleri, Osmanlı Devleti'nin Viyana Büyükelçisi Ahmet Fethi Paşa'nın girişimiyle 1836 yılında Avusturya'dan getirilen Hırvat asıllı madencilerle başlamıştır. Bu dönemde sadece yabancı işçilerin istihdam edildiği üretim süreci üç yıl sürmüştür. Bununla birlikte madencilik sektörüne yalnızca yabancı sermaye değil, yerli sermaye de yatırım yapmıştır. Nitekim Osmanlı devlet adamlarının kurduğu şirket tarafından 1841 yılından itibaren bu ocaklar işletilmeye başlanmıştır (Öğreten, 2006: 300-303).

Hırvat madenciler, ilk dönem faaliyetlerinde getirdikleri örgütlenme modeliyle etkili olmuştur. Madenciler gruplara ayrılmış ve her grubun başına "Hırvat Başı" adı verilen bir sorumlu atanmıştır (Zaman, 2004: 26). Hırvatlar, kömür çıkarma ve işletme süreçlerinde mühendislik görevleri üstlenerek teknik altyapının oluşmasında önemli bir rol oynamıştır (Quataert, 2009: 94). Kömür İdaresi ocaklarda faaliyet göstermek isteyen yerli ve yabancı sermaye sahiplerine belirli teknik şartları ve fiyat politikalarını kabul ettikten sonra işletme izni vermiştir. 1850 yılında bölgedeki 8 maden ocağından 6'sı Hırvat madenciler tarafından işletilmiştir (Öğreten, 2006: 300-303).

Hırvat madencilerin ağırlıklı olduğu bu dönemin ardından, kömür çıkarma teknolojisinin gelişmesiyle birlikte modern üretim tekniklerine geçiş ihtiyacı doğmuştur. Bu kapsamda, Evkaf Nezareti tarafından İngiliz mühendisler John ve George Berkeley kardeşler ile 8 maden nezaretçisi özel bir anlaşmayla bölgeye getirilmiştir. 1851 yılından itibaren Hırvat madencilerin yerini İngiliz teknik personeli almıştır (Öğreten, 2006: 333).

İngiltere'den getirilen mühendis ve teknisyenler yönetim kademelerine getirilmiştir. Sadece yönetim kademesi değil aynı zamanda işçilerin çoğunluğunu yabancılar meydana getirmiştir. Zira yerel işgücü, madenlerde düzenli bir çalışma içerisinde yer almayan tarım veya ormancılıkla uğraşan işçiler oluşturmuştur. Bunların çoğunluğu havza çevresindeki tarım topluluklarından, geri kalanı ise uzak bölgelerin kırsal kesimlerinden gelmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1984: 7743). Aslında tarım işçisi olan kesimin madenlerde çalışmaktan kaçınmasıyla oluşan istihdam eksikliği, yabancı işçilerle ve zorunlu çalışma esaslarıyla kapatılmıştır. İş gücü kaynağı olarak Hırvat, Karadağlı ve İngiliz işçiler yanında asker işçiler de istihdam edilmiştir (Sarıkoymuncu, 1992: 318). Bununla beraber yabancı işçilerin çoğunlukta olduğu kömür ocaklarının bulunduğu Kozlu'da "Miri Ocak" ismiyle anılan ve devlet eliyle işletilen ocaklar açılmıştır (Güven, 2015: 23).

Osmanlı Devleti, kömür havzalarının ekonomik potansiyelini artırmak ve işletme sınırlarını belirlemek amacıyla 1848'de Zonguldak bölgesindeki ocak sahalarını düzenlemiştir. Ereğli Havzası Kömür İşletmeleri adı altında birleştirilen bu sahalar, ticari kömür üretiminin merkezi haline gelmiş ve bölgenin kalkınmasında kritik bir rol oynamıştır. Ancak bu süreçte, kömür

ocaklarında yaralanmalı ve ölümlü kazalar da meydana gelmiş, bu durum bölge halkının yaşamında kalıcı bir sorun olarak yer etmiştir (Çatma, 2006: 115).

Zonguldak'ta kömür madenleriyle ilgili gelişmeler yaşanırken savaş yıllarında işleyiş daha farklı olmuştur. Kırım Savaşı sonrasında maden sahasının kontrolü 1854-1865 yılları arasında resmîyetle Hazine-i Hassa İdaresi'nde olmasına karşın, fiilen kömür ocaklarının işletmesini İngilizler üstlenmiştir. Yine bu dönemde maden sahasının işletimi İngiltere'nin de onayı alınarak Rum Yorgaki Zafirapulos'a verilmiş ancak yolsuzluk iddiaları üzerine işletme faaliyetleri askıya alınmıştır (Sankoyuncu, 1992: 318).

Ereğli Maden-i Hümayunu İdaresinin Nizamname hükümleriyle birlikte, 1865 yılında savaşın da etkisi bittikten sonra, maden sahasının işletmesi Maden Nazırlığı'na geçmiştir. Bu nazırlık tarafından 1865-1877 arasında demiryolu hatları ocaklara döşenmiş, numaralandırılma yapılmış, çimento ve ateş tuğlası fabrikası kurulmuştur. Bununla da yetinilmemiş işçilik özlük hakları, mesai saatleri ve görev tanımı hususunda düzenlemeler yapılmıştır (İlhan- Koçan, 1986: 16-23).

Zonguldak maden kömürü havzasındaki işletmelerin standartlarını belirleyip, hayata geçirilmeye çalışan düzenlemeler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile kesintiye uğramıştır. Yabancı özel şirketler kömür havzasında 1883 yılında yeniden yapılan düzenlemelerle 1908 yılına kadar söz sahibi olmuştur. Ermeni, Gürcü ve Fransız Şirketleri yerli sermayeli Osmanlı Anonim ve Maadin, Kozlu Kömür Madenleri ve Osmanlı Anonim Şirketi gibi Osmanlı Devleti'ne ait Türk şirketlerine göre üretimde daha fazla etkili olmuştur (<http://www.taskomuru.gov.tr>; Özdemir, 1996: 192-194).

XX. yüzyılın başlarında bu durum değişmemiş; Zonguldak, Kozlu, Kilimli, Ereğli ve Amasra bölgelerindeki 124 maden ocağının 53'ünü, Karadağlı, İtalyan ve Fransız şirketler işletmiş, diğer sahalarda bulunan 79 kömür ocağının yalnızca 33'ü Türk şirketlerin 45 ocak ise yabancıların kontrolünde yer almıştır. Yabancı şirketlerin kömür üretimindeki sayısal üstünlüklerinin yanı sıra, yerli sermayeye kıyasla daha yüksek üretim kapasitesine sahip olmuştur (Kırpık, 2004: 54-56).

Yabancı şirketlerin kömür üretimindeki payı, istihdam edilen işçi sayısına da yansımıştır. Örneğin, 5 Ağustos 1904 tarihinde Zonguldak merkez ve Üzülmüş tesislerinde çalışan 192 İtalyan işçi kayıtlara geçmiştir (Kırpık, 2004: 54-56). Bu dönemde devlet, pek çok işletmeye maden arama imtiyazı vermiş; 1870-1908 yılları arasında verilen imtiyazların %43'ü doğrudan yabancı şirketlere tahsis edilmiştir. Batılı şirketler, bazı madenleri yerli sermayedarlar aracılığıyla da kontrol etmiştir. 1902-1908 yılları arasında toplam maden üretimindeki yabancı payı %50'den %75'e yükselmiş, bu durum Osmanlı madencilik sektöründeki yabancı egemenliğini açıkça ortaya koymuştur (Öğreten, 2009: 333).

Madencilik sektöründeki yabancı etkinliğini kırmak ve yerli üretimi artırmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. 1908 yılında Orman ve Maadin Ticaret ve Ziraat Nezareti, bölgedeki 300'ü aşkın kömür ocağının yönetimini üstlenmiştir. Bu dönemde iktidarda bulunan İttihat ve Terakki hükûmeti, millî ekonomi politikaları doğrultusunda adımlar atmış ve 30 Ocak 1911 tarihli 289 sayılı Teskere-i Sâmiye Kanunu ile kömür madenlerini devletleştirmiştir. Kömür havzasının işletilmeye başlandığı tarihten başlayarak nerdeyse bir asırlık dönemde Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan Ermeni, Rum ve Rus işletmelerin pazardaki payları daha büyük olmuştur (Karaoğuz, 2013: 38; Gürbüz, 2014: 7).

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Kömür Madenciliğine Bakış (1920-1960)

Osmanlı Devleti'nde yerli sermayenin yetersizliği ve madencilik teknolojisinin geri ve ilkel kalması, sektörün yabancı sermayeye bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde ise 1923 İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda millî bir madencilik politikası benimsenmiş; ancak ekonomik koşulların elverişsizliği nedeniyle yabancı sermaye yatırımlarına da izin verilmiştir.

Zonguldak'ta kömür üretiminin başladığı 1848 yılından 1920'ye kadar maden sahalarının idaresi ve denetimi sık sık el değiştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte yönetim tamamen devlete geçmiş ve millî madencilik alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin maden işletmeciliği “Maadin Türk A.Ş.” adı altında 299 numaralı (Çaydamar) ocakta sürdürülmüştür (İmer, 1944: 30; Genç, 2006: 254).

1920-1930 yılları arasında faaliyet gösteren tamamen yabancı sermayeli ve karma yönetimli işletmeler, aynı dönemdeki tamamen Türk sermayeli şirketlere kıyasla daha güçlü bir konumdaydı (Kartalkanat, 1991: 51). Daha sonra maden sahalarının kontrolü Zonguldak Ereğli Taşkömürü İşletmesi'ne devredilmiş, bu kuruluş 23 Ekim 1943'te Ereğli Kömür İşletmeleri (EKİ), 11 Nisan 1983'te ise Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) adını almıştır (Genç, 2007: 326-328).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin maden sahalarında iş güvenliğini artırmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla yaptığı yasal düzenlemeler, özellikle geçmişte yaşanan acı kazaların ardından büyük önem kazanmıştır. Bu düzenlemelerle, Batı standartlarını yakalamak ve işçi haklarını güvence altına almak hedeflenmiştir (Quataert-Zürcher, 1998: 130; Tiyek, 2014: 13-14). Ancak 1930'lu yıllarda maden ocaklarında çalışan işçileri korumaya yönelik yasal düzenlemeler mevcut şartlar nedeniyle tam olarak uygulanamamıştır. Üretimin arttırılması maksadıyla çok sayıda madenci istihdam edilmiştir (Yorgun, 2013: 363-364). Bu durum iş kazalarındaki artışı tetiklemiş ve daha fazla madencinin yaralanmasına ve

hayatını kaybetmesine yol açmıştır (Özveri, 2015: 33-36; Yıldırım, 2018: 2234).

Bununla beraber dönemin hükümetinin işçilerin çalışma koşullarına kayıtsız kaldığı söylenemez. Örneğin 1941 yılında çalışanların sorunlarıyla ilgili müfettiş incelemesi yapılmış ve bakanlıklar arasında sorunun çözümü konusunda işbirliği yapılmıştır (BCA,167-160-5: 1941). Örneğin Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası'nda çalışan işçilerin gıda ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması için tedbirlerin alınması raporda belirtilmiştir. Söz konusu raporda; işçilerin son derece sağlıksız ortamlarda çalıştığı, yeterli beslenemediği, aynı yatakta birkaç işçinin dönüşümlü bir şekilde istirahat ettiği, yazın ağaç altındaki serinliklerde dinlendiği ve uyuz gibi hastalıkların yaygınlaştığı anlatılmıştır (BCA, 167-160-5: 1941).

İktisat ve Sağlık Bakanlığı arasında gerekli tedbirlerin alınma noktasında yazışmalar yapılmış, işçilerin daha hijyenik ve ihtiyaçlara cevap verecek nitelikli ortamların sağlanması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır (BCA, 167-160-5: 1941). Bu raporda, bir yandan iş güvenliği ve sağlığına yönelik düzenlemeler yapılırken, diğer yandan bölgedeki kömür üretiminin aksamaması için gerekli adımların atıldığı ifade edilmiştir. Buna göre; Ereğli Kömür Havzası'nın ihtiyacı olan malzemenin temini için Almanya ve Macaristan'a gönderilecek Zonguldak Bölgesi İktisat Müdürü Cemal Zühtü Aysan'a 1941 yılında diplomatik pasaport verilerek, acil ihtiyaç duyulan araç ve gereçlerin temin edilmesi ve önceden verilen siparişlerin durumunu takip etme görevi verilmiştir (BCA, 99-77-16: 1941).

II. Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla sürdüğü ve savaş ekonomisinin belirgin olduğu dönemde, batılı devletlerin bölgeye ilgisi bitmiş değildir. Örneğin İngiliz Ordusu'ndan teknisyenlerden sorumlu Tuğamiral G. Morgan ile inşaatlardan sorumlu olan Tuğamiral W.J.A. Davies'in Zonguldak Kömür Havzasında inceleme yapması için izin verilmiştir. Taşkömürü havzasının ziyaret edilmesi, savaş sanayisi açısından ne denli önemli olduğu bu ziyaretle daha iyi anlaşılmıştır (BCA, 96-83-1: 1941).

II. Dünya Savaşı sırasında bölgedeki üretimin arttırılması maksadıyla geçici ve sürekli olmak üzere 1930'ların başında 12.000–13.000 olan işçi sayısı 1940'ların başında 21.000'e kadar yükselmiştir. II. Dünya Savaşı nedeniyle 1939 yılında on yedi milyonluk Türkiye'de nüfusun yüzde 5.9'u olan bir milyon erkek silah altına alınmıştır (Güzel, 2007: 210). İşçi sayısının hızla yükselmesinin nedeni; Milli Korunma Kanunu'na dayandırılan 28 Şubat 1940 tarihli bir kararnameyle getirilen iş mükellefiyeti başka bir deyişle çalışma zorunluluğudur. Ereğli Kömür Havzası'nda ücretli iş mükellefiyeti uygulamasının gerekçesi silah altına alınan nüfusun fazla oluşudur.

Kararnameye göre; Zonguldak ve çevresinden madencilik deneyimi olan çalışma yaşına gelmiş ve işi olmayanlar maden ocaklarına işçi olarak alınmıştır. Ayrıca madenlerin üst kısımlarında istihdam edilen işçilerinin üçer saate kadar fazla mesai yapmaları, hafta sonu tatilinin askıya alınması ve 16 yaşından büyük

çocukların maden işletmelerinde çalıştırılabilmesi gibi düzenlemeleri de kapsamıştır (Makal, 2006: 71). Bu işçi grubuna daha sonra demiryolu ve liman işçileri de eklenmiştir (Çıladır, 1999: 22-24; Gürbüz, 2014: 7). İşçi ihtiyacının karşılanması maksadıyla kadınlar ile 12 yaşın üzerindeki çocuklar tekstil sanayisinde gündüz ve gece vardiyalarında çalışması öngörülmüştür (Güzel, 2007: 210). Ancak istenilen işgücü katılımında hedeflenen sonuca ulaşılamamıştır (Makal, 2005: 70-71).

II. Dünya Savaşı döneminde artarak devam eden maden kazaları ve üretimle ilgili sorunların yerinde denetlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Zonguldak kömür havzasının ve Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın geliştirilmesi hakkında 1942 yılında rapor tanzim edilmiştir (BCA, 155-94-10: 1942). "Kömür Ocağının İnkişafı" hakkındaki rapor Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy'un komisyona hazırlattığı rapor dönemin Başbakanlığı'na sunulmuştur (BCA, 155-94-10: 1942).

Ziraat, Nafia ve İktisat Vekillikleri'nin uzman temsilcilerinden oluşan komisyonun hazırladığı raporda, maden işletmeciliğinin iki temel unsuruna dikkat çekilmiştir: Kömür nakliyesinin verimli bir şekilde sağlanmasının üretim sürekliliği açısından kritik önem taşıdığı vurgulanırken, ocaklarda kullanılan direklerin teknik standartlara uygun şekilde temininin ise iş güvenliğinin olmazsa olmazı olduğu belirtilmiştir. Bu iki unsurun maden faaliyetlerinin güvenli ve verimli yürütülebilmesi için hayati derecede önem taşıdığı görüşü paylaşılmıştır (BCA, 155-94-10: 1942).

Diğer taraftan kömürün nakli için gerekli yolların kilometresi ve maliyeti açıklanmış, asli ve tali yol ayırımına gidilmiş, asli yolun çok önemli olduğu belirtilmiştir. Asli ve tali yol ayırımından başka üçüncü ve dördüncü önemde yollar yine izah edilmiş ve maliyetleri ilgili bilgilere yer verilmiştir. İşçilerle ilgili bir bölümün olmadığı, özellikle demir yollarının yapımı ve ulaşım ile ilgili bütçenin nasıl ayrılacağı ele alınmıştır (BCA, 155-94-10: 1942).

1940'lı yıllar daha çok savaş ekonomisinin belirleyici olduğu bir dönem olmuştur. Nitekim 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı, bütün dünyayı sarstığı gibi Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu dönemde istihdam edilen işgücünü silah altına alarak bölgede meydana gelebilecek yayılmacı politikalara karşı askeri tedbirlere başvurmuştur. Bu savaş sonunda dünya siyasi haritalar değişmiş ve iki kutuplu bir dünyanın yolu açılmış, kendini batı ülkelerinin yanında konumlandıran Türkiye çok partili siyasi sisteme adım atmıştır. 1950 yılında yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti iktidara gelmiş ve ekonomide serbest piyasa ilkeleri doğrultusunda adımlar atmıştır.

Demokrat Parti iktidarından önce tek parti döneminde özellikle II. Dünya Savaş yıllarında işçilerle ilgili bazı katı uygulamalar getirilmiştir. Bunlardan biri, 1947 tarihine kadar devam eden ve uluslararası baskılar ve iç siyasi muhalefetin etkisiyle kaldırılan çalıştırma (mükellefiyet) yasasıydı (Makal, 2007: 177). Bu yasanın

uygulandığı dönemde 1940 ile 1947 yılları arasında düzenli kömür artışı yaşanmış, bunun tek istisnası 1942 yılında düşen kömür üretimi olmuştur (Savaşkan, 1993: 56). 1947-1950 yılları arasında da kömür üretiminde benzer artış yaşanmasına karşın, çarpıcı bir yükseliş yaşanmamıştır (Savaşkan, 1993: 56).

Zorunlu çalıştırma savaşın bitiminde de devam etmiş, çok sayıda mahkûm ve er çalıştırılmıştır (Koç, 1992: 84). Demokrat Parti sürecine doğru giderken, Zonguldak CHP İl Örgütünün madencilere yönelik tutumundan dolayı madencilerin topluca bir tepkisi meydana gelmiştir. Bu dönemde Ereğli Kömür Ocaklarında çalışan işçilerin 13 Mayıs 1950 tarihinde topluca oy kullanmak amacıyla ocakları terk etmesi Cumhuriyet tarihinin ilk siyasi grevi olmuştur (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 1938).

Demokratik Parti döneminin ilk icraatlarından biri olan 1950'deki "Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun" ile hükümlülerin kömür madenlerinde çalışma uygulaması sona ermiştir. Demokrat Parti'nin madencilik politikasında köklü bir değişim ve dönüşüm yaşanmamış, sektördeki üretim ve istihdam yapısı büyük ölçüde aynı kalmıştır. 28 Mayıs 1953'te kabul edilen "Maden İşletmelerinde Alınacak Emniyet Tedbirleri Hakkında Nizamname" 18 Ağustos 1953'te yürürlüğe giren nizamname dışında bir düzenleme yapılmamıştır. Ölümlü kazaların sıklıkla yaşandığı Zonguldak kömür havzasını kapsayan işçi sağlığı ve güvenliğine yönelik uygulamalarda sorunlar yaşanmış ve denetimler yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla, iş kazaları sonucu meydana gelen yaralanmalar ve ölümler, hayatın olağan akışı içinde yaşanabilecek meslek riskleri olarak kabul edilmiştir.

Zonguldak Kozlu Grizu Faciası (21.09.1947)

Zonguldak'ın madencilik tarihinde sıkça rastlanan grizu patlamaları, 21 Eylül 1947'de Ereğli Kömür İşletmesi'ne bağlı Kozlu bölgesindeki İncirharmanı Ocağı'nda (140. kot) yaşanan faciayla bir kez daha gündeme gelmiştir. Kazada 48 işçi ölmüş ve 2 işçi ise yaralı olarak kurtarılmıştır. (Vakit, 23 Eylül 1947: 1). "Kozlu'da Facia" haber başlığının altında alınan tedbirler sayesinde 60 işçinin hayatta kalması sağlanmıştır (Cumhuriyet, 23 Eylül 1947: 1,3).

Kaza dinamit ateşlemesiyle vuku bulmuş, ocak kısmında çökme yaşanmış, maden içerisindeki 43 işçinin grizudan dolayı bedenlerinde yanma olmuş, ilk çıkarılan 4 madencinin vücudunun yanmanın etkisiyle tanınmaz hale gelmiştir. Hatta grizu ölçümlerinden sorumlu memur Mustafa Pırpır, çöküntü altında kalarak hayatını kaybetmiştir. Basın, olayın birinci günkü haberlerinde olduğu gibi ikinci günde de kazanın "olumlu yönlerini" vurgulama eğilimi göstermiştir. Bu bağlamda, alınan önlemler sayesinde 60 işçinin kurtarıldığına dikkat çekilerek, felaketin boyutlarının daha da büyük olabileceği ima edilmiştir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1947: 1,3).

Siyasi temsilcilerin bölgeye gelmemesi dikkat çekmiş, yerel yöneticiler kaza yerine ulaşarak çalışmaları yönetmişlerdir. Ereğli Kömür İşletmesi Genel Müdürü İhsan Boyak ve Vali Mithat Altıok olay mahalline gelerek araştırmaların yapılmasını sağlamış ve tedbirlerin hızlı bir şekilde alınması konusunda çalışmaları başlatmıştır (Cumhuriyet, 23 Eylül 1947: 1,3).

Her faciada olduğu gibi, Kozlu maden kazasının da en dramatik yönünü madencilerin fedakarlıkları ve direnişi oluşturmuştur. Bu kazada ön plana çıkan Durmuş Ermanın isimli Başçavuş, madende kendi idaresinde kömür çıkarılmasından sorumlu olup, yaralı olarak kaldırıldığı hastanede kurtarılamamıştır. Kozlu maden ocağında 15 yıldır çalışan, bilgisi ve cesaretiyle tanınan Başçavuş Durmuş Ermanın, iki ay önce çöküntü meydana gelmiş ve madende 23 işçi arkadaşlarıyla bir gece mahsur kalmış, pratik bilgileri sayesinde havasız kalma tehlikesini önlemiş ve madencilerin hayatını kurtarmıştır. Bu kaza sırasında “grizu var” diye bağırarak, dışarıdaki ve diğer bölüklerdeki arkadaşlarının grizu patlamasına maruz kalmasını önlemiştir. Maden bölgesindeki işçiler arasında “kahraman” olarak görülmüştür. Ne var ki küçük kardeşi de bu maden kazasında kendisi gibi hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1947: 1,3).

Kazayla ilgili ön inceleme sonuçlarına göre, Kozlu'daki facia iki işçinin ihmalinden meydana gelmiştir. Toplamda 18 maden işçisinin cansız bedenleri çıkarılmış, 32 işçi ise madende mahsur kalarak hayatını kaybetmiştir. Böylece kazada toplam 50 işçi vefat etmiştir. Olayla ilgili adli soruşturmada, grizu ölçümünden sorumlu Mustafa Pırpır'ın görevini yerine getirmediği, Ahmet Durak'ın ise ihmali nedeniyle patlamanın gerçekleştiği açıklanmıştır (Cumhuriyet, 23 Eylül 1947: 1,3). Dönemin popüler gazetesi Cumhuriyet, maden kazasının işçilerin ihmalinden kaynaklandığını ileri sürerek, iş güvenliğinden ve ocakların işletmesinden sorumlu kişi ve kurumları gündeme getirmemiştir.

Zonguldak Kozlu Madenindeki Grizu Faciası (20 Ağustos 1954)

Demokrat Parti'nin 2 Mayıs 1954 genel seçimlerinden güçlü bir şekilde çıkmasını takip eden süreçte, 20 Ağustos 1954 tarihinde Zonguldak'ta önemli bir grizu patlaması meydana gelmiştir. Bu endüstriyel kaza, dönemin basın-yayın organlarında geniş yer bulmuş ve kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Cumhuriyet Gazetesi'nin 21 Ağustos 1954 tarihli nüshasında, “Zonguldak'ta Feci Grizu İnfilakı” başlığı altında manşetten verilen haberde, Ereğli Kömür İşletmesi'nin Kozlu bölgesinde bulunan İncirharmanı Ocağı'nın üçüncü katında meydana gelen patlamanın detayları aktarılmıştır (Cumhuriyet, 21 Ağustos 1954: 1,6).

Kaza haberinin bölgeye ulaşmasını müteakiben derhal başlatılan kurtarma çalışmaları neticesinde, 9 maden işçisinin hayatını kaybettiği, 38 işçinin yaralı bir şekilde tahliye edildiği bilgisi verilmiştir (Cumhuriyet, 21 Ağustos 1954: 1,6). Kurtarma operasyonları esnasında dikkat çekici bir vakıa olarak, sağ kurtarılan yaralılarından bir işçinin travmatik şok geçirerek kendini yakındaki dereye attığı ve çevrede bulunanların müdahalesiyle boğulmaktan son anda kurtarıldığı kayıtlara geçmiştir (Cumhuriyet, 21 Ağustos 1954: 1,6).

Kaza sonrası insanların garip davranışlar sergileyeceği, büyük şokların etkisiyle başka kazalarda da bu tür davranışların yaşanacağı bahsedilmiştir. Başka bir deyişle benzer vakaların diğer maden kazalarında da gözlemlenmiş ve bu tür psikolojik tepkilerin, ağır travma sonrası normal kabul edilen davranışsal tepki olarak görülmüştür. Bu durum iş kazalarının yalnızca fiziksel değil aynı zamanda ciddi psikolojik etkileri olduğunu ortaya koymuştur (Cumhuriyet, 21 Ağustos 1954: 1,6).

Bölgedeki yetkililer, Kozlu'da kurtarma çalışmaları 21 Ağustos günü itibarıyla sona erdiğini duyurmuştur. Resmî açıklamalarda, bir işçinin halen kayıp olduğu, ölü ve yaralı sayılarında herhangi bir değişiklik olmadığı ifade edilmiştir. Haberde ayrıca önceki gün travmatik şok geçirerek kendini dereye atan yaralı işçinin klinik müdahaleler sonucu iyileştiği bildirilmiştir. Grizu faciasıyla ilgili geniş kapsamlı ve teknik detaylar yer almamış ancak yaraların durumu ve ölen işçilerin cenaze merasimiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir (Cumhuriyet, 21 Ağustos 1954: 1,6).

20 Ağustos 1954 tarihinde Zonguldak'ta meydana gelen grizu patlaması sonrasında dikkat çekici bir şekilde siyasilerden kimse gelmemiştir. Olayın yönetimi tamamen mahalli idareciler tarafından üstlenilmiş, kazanın meydana geldiği maden ocağına ilişkin teknik bir inceleme raporu yayınlanmamıştır. Bu orta ölçekli grizu patlaması, ne kamuoyunda geniş yankı bulmuş ne de siyasi arenada ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Oysaki söz konusu kaza, bölgedeki maden güvenliği sistemlerinin yetersizliğine dair açık bir uyarı niteliği taşımıştır. Kazanın ardından gerekli teknik incelemelerin yapılması ve önleyici tedbirler noktasında yeterli çaba gösterilmemiştir.

Zonguldak Havza Madenindeki Grizu Faciası (24 Ocak 1955)

20 Ağustos 1954 yılında meydana gelen grizu patlamasının üzerinden henüz beş ay geçmiştken, 24 Ocak 1955 tarihinde Zonguldak'ta çok daha büyük ölçekli bir grizu faciası yaşanmıştır (Zonguldak Gençlik, 15 Şubat 1955: 1). Bu olay, bölgenin madencilik tarihindeki en ağır grizu felaketlerden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Kazanın ilk incelemelerinde ortaya çıkan sonuçlara göre; 38 işçi hayatını kaybetmiş, 24'ü ağır yaralı olarak kurtarılmış ve 30-40 arasında işçinin ise maden ocağında mahsur kaldığı bildirilmiştir (Cumhuriyet, 22 Ocak 1955: 1).

Vatan Gazetesi 39 madencinin hayatının kaybettiğini, 20'sinin yaralı çıkarıldığını ve 23'ünün ise kayıp olduğunu ilk sayfadan vermiştir (Vatan, 25 Ocak 1955: 1,6). Diğer gazetelerde yer almayan bir haberi de kamuoyuyla paylaşmıştır. Buna göre; 100 kadar madenci hala göçük altında mahsur kalmıştır. Arama-kurtarmaya katılan ekipler, gazdan zehirlenenleri, alevlerden yananları ve göçük altında kalanları ilk aşamada kurtarmış ancak bunların çoğu hastanede vefat etmiştir (Vatan, 25 Ocak 1955: 1,6). Maden kazasıyla ilgili haberini sürdüren gazete, madende çok fazla sayıda işçinin grizu patlaması sonucu dışarıya çıkamadığını ve mahsur kaldığını bildirmiştir. Grizu patlamasının yol açtığı tahribat sonucunda ilk müdahalede hayatta kalma olasılığı yüksek olması beklenen işçilerin bulunduğu alanda bile çok sayıda cansız bedene rastlanmıştır (Vatan, 25 Ocak 1955: 1,6).

Başka bir ulusal gazete olan Halkçı Gazetesi ise 39 madencinin öldüğü, 21'inin yaralı ve 15'inin ise maden ocağında mahsur kaldığını belirtmiştir. Haberin içeriğine bakıldığında Gelik ocağında grizu faciası 22:30 civarında meydana gelmiş ve yangın uzun bir süre devam etmiştir (Halkçı, 25 Ocak 1955: 1,3). Faciayla ilgili daha fazla ayrıntıya girilmemiş, işçi yakınlarını ilgilendiren birtakım gelişmelerden bahsetmiştir. Kömür İşletmesi bünyesinde bulunan sinema ve bütün eğlence yerlerinin faaliyetlerine ara verilmiştir. İşçilerin haklarını temsil eden dernek bir anma günü düzenlenmesi, iş şehitleri için mevlit okutulması ve maddi yardım toplanması kararı almıştır (Halkçı, 27 Ocak 1955: 3).

Milliyet Gazetesi diğer gazeteler gibi maden kazasını ilk sayfaya taşımıştır. Bu kadar büyük bir facia haberi herkesi derinden etkilemiştir. Özellikle hayatını kaybedenlerin oldukça fazla olması üzüntüyü arttırmıştır. İlk belirlemelere göre 38 madencinin vefat ettiğini, 27'sinin ağır şekilde yaralandığını ve 15'inin ise kayıp bilgisinin verilmesi bölge insanını derinden etkilemiştir. Faciadan sonra arama kurtarma ekipleri olay yerine gelerek, hayatta kalan madencileri kurtarmaya çalışırken, 15 kişinin cansız bedenlerine ulaşmıştır (Milliyet, 25 Ocak, 1955: 1,7). Bu durum vefat edenlerin ocaktan çıkarılmasıyla dışarda ailesi olup bekleyen işçi yakınlarını üzüntüye boğmuştur.

Saatler geçtikçe bilanço ağırlaşmış ve artık maden içerisinde kalanlardan yaşama umudu kesilmiştir. Nitekim 25 Ocak günü arama kurtarma faaliyetlerinde 11.30 civarında 48, 17:30'da ise 53 maden işçisinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır. Maden işçilerinin cansız bedenlerine ulaştıkça, madenden mahsur kalanların yaşaması mucizelere kalmış, vefat edenlerin sayısı merak edilir hale gelmiştir (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,6).

Maden kazasının yaşandığı ocakta 104 cansız beden olduğunun söylenmesi üzerine işçi yakınları arasından büyük bir panik ve endişeye yol açmıştır (Halkçı, 26 Ocak 1955, s,1,3). Halkçı Gazetesi de ocak içerisinde 104 işçinin bulunduğunu, bunlardan 19'unun yaralandığını ve tedavi altına alındığını, geriye kalan 85

madencinin 50'sinin hayatını kaybettiği, 13'ünün ise göçük altında kaldığı ve 22'sinden haber alınmadığını bildirmiştir. Ayrıca bu 22 işçinin göçük altında mı kaldığı yoksa kurtarılarak köylerine mi gittiklerinin tespit edilememiştir (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,6). Devlet yetkililerin resmi açıklamaları geç yapması, bölgede panik yaratacak haberlerin yayılmasına neden olmuştur.

Kömür ocaklarında çalışan işçiler, çalıştıkları kömür ocaklarını sık sık değiştirmiş. Bu durum, kaza mahallinde büyük bir kalabalık toplanmasına yol açmıştır. Ocakta çalışan işçilerin yakınlarından ziyade, aile bireylerinden haber alamayan herkes, ocağın önüne gelmiştir. Toplanan kalabalık, bu ocakta yakınlarının çalışıp çalışmadığını anlamaya çalışmıştır (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,6).

Büyük maden facialarında yaşanan en trajik ve insani boyutlardan biri, yakınlarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan veya yaralı işçilerin durumunu öğrenmek amacıyla çaresizce bekleyiş içine giren aile bireylerinin yaşadığı psikolojik ve duygusal çöküş sürecidir. Bu sürecin uzunluğu, madencilerin yer altından çıkarılması operasyonunun ne kadar sürede tamamlanacağına bağlı olarak değişmiştir. Söz konusu facia, diğer maden kazalarında gözlemlenen evrelerle paralellik göstermiş; başlangıçta yoğun bir endişe ve belirsizlik, ardından giderek azalan umut, sonunda ise yaşam beklentisinin tamamen yok oluşuyla sonuçlanmıştır. Zaman ilerledikçe, madencilere ulaşma umudu azaldıkça, aileler için artık en büyük “teselli” kaynağı, sevdiklerinin cansız bedenlerine kavuşabilmek olmuştur. Buna karşılık, yer altından mucizevi şekilde sağ kurtarılan işçiler ise hem diğer aileler hem de toplum nezdinde geçici de olsa bir umut ışığı yaratmıştır (Milliyet, 25 Ocak 1955: 1,7).

Grizu Faciası Nasıl Meydana Geldi

Grizu Patlaması, Zonguldak'ın 23 km uzaklıktaki Gelik kömür sahasında, 24 Ocak günü saat 23.30 civarında kırkinci katta gerçekleşmiştir. Yaralı ve ölü sayısının yüksek olmasının bir nedeni de grizu faciasının tam vardiya değişikliği sırasında meydana gelmesidir. Başka bir ifadeyle maden ocağında vardiya değişikliği sebebiyle çok sayıda işçinin yer altında bulunması can kaybının beklentilerin üstünde artmasına yol açmıştır (Cumhuriyet, 25 Ocak 1955: 1,7). Çıkarılan işçinin cansız bedeninin kalbi üzerinde ezilmiş bir saatte 23:17 olarak sabitlenmiştir. Bu da maden kazasının saati hakkında kesin bilgiye ulaşılmasında yardımcı olmuştur.

Yaralı ve ölü sayılarının fazlalığı bir tarafa çok sayıda maden işçisinin kayıp olması endişeleri arttırmıştır. Şöyle ki maden ocağına gelenlerin beyanlarına göre; içerde en az iki vardiya bölüğünden 30-40 işçiden haber alınamamıştır. Bununla beraber resmi rakamlarda bu sayının 12 işçi olduğu belirtilmişse de vardiya değişimi sırasında cereyan etmesi ilk iddiaları doğrular nitelikte olmuştur (Milliyet, 25 Ocak 1955: 1,7).

Vatan Gazetesi Zonguldak'ta grizu infilak etmesi sonucu 39 madencinin hayatını kaybettiğini, 20'sinin yaralı olduğunu ve 23'ünün de kayıp olduğunu ilk haber olarak vermiştir. Söz konusu patlamadan dolayı 100 kadar işçinin göçük altında kaldığını yazmıştır (Vatan, 25 Ocak 1955: 1). Yine aynı gazete teknik bir ihmalin olmadığını, ölü ve yaralı işçilerin cebinden çıkan sigara ve kibritten kaynaklandığını ima etmiştir. Dönemin siyasi iklimi içerisinde eleştirisel bir yaklaşım sergilememiş, işçilerin iş güvenliği konusundaki hatalarını ön plana çıkarmıştır (Vatan, 25 Ocak 1955: 1,7).

Zonguldak'ın yerel gazetesi Türk'ün Sesi Gazetesi de 48 madencinin öldüğünü, 20'sinin yaralı olarak kurtarıldığını ve 20'sinden de haber alınmadığını okuyucularıyla paylaşmıştır. Patlama sonrası hemen arama ve kurtarma çalışmalarının başladığını ve patlamanın neden meydana geldiğinin bilinmediği aktarılmıştır (Türk'ün Sesi, 25 Ocak 1955: 1).

Grizu patlaması gece saatlerinde yaşanmasına rağmen, sabah saatlerinde duyulabilmiş, işçi yakınları olay yerine ulaşmak için ellerindeki tüm imkânları kullanmıştır. Haberi alan işçi yakınları şehir merkezinden Gelik istikametine doğru taksi ve otobüslerle imkân olmayanlar ise yürüyerek olay mahalline intikal etmiştir. Ayrıca yakınları yaralı olarak çıkarılan madencilerin götürüldüğü hastane önünde kalabalık artmış ve endişeli bir bekleyiş sürmüştür (Vatan, 25 Ocak 1955: 1,7).

Arama kurtarma faaliyetleri sırasında ocakta başka bir çöküntü daha meydana gelmiştir (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7). İkinci çöküntü, operasyonu daha da zorlaştırmış ve iki kurtarma görevlisi hayatını kaybetmiştir. Facia sonrası ikinci gün yapılan resmi açıklamalara göre; 50 madencinin hayatını kaybettiği, işletme hastanesinde 18 yaralının tedavisinin devam ettiği ve 11'inin ise hala enkaz altında ulaşılamaz durumda olduğu bildirilmiştir. Bu arada iki evladını maden ocağında kaybeden yetmiş yaşındaki Mehmet Balcı isimli kişinin ağladığı sırada fotoğrafı paylaşarak, yaşanan üzüntünün boyutu gösterilmeye çalışılmıştır. İki oğlunu birden kaybeden yetmiş yaşındaki Mehmet Balcı gözyaşlarını tutamamıştır. "Bari bir tanesini Allah bana bağışlasaydı" diye ağlaması çevrede bekleyen işçi yakınlarını da ağlatmıştır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Ocağın önündeki kalabalık azalırken hastanenin önündeki kalabalık artmış adeta ana baba gününe dönüşmüştür. İşletme hastanesindeki yaralıların durumlarını öğrenmek isteyen yüzlerce işçi yakını bir an olsun ayrılmamıştır. Bununla beraber hayatını kaybeden maden işçilerinin durumu daha acıklı bir hal almıştır. Başka bir dramatik manzara ise hayatını kaybeden madenciler için hazırlanan tabutların çokluğu olmuştur (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Kaza anından itibaren iki gün geçmesine rağmen kazanın nasıl ve neden meydana geldiğine dair kesin bilgilere ulaşılamamıştır. Ancak nasıl meydana geldiğine yönelik tahminlerde bulunulmuştur. Birincisi 23:30 civarından nöbet

değişimi sırasında patlama sesi duyulmuş, bir kısım işçiler dışarıya diğer kısmı içeriye girmeye çalışırken oluşmuştur. Birinci patlamanın arkasından ikinci patlama meydana gelmiş, böylece taş ve toprak yığınları işçilerin üzerine göçmüştür. Diğer yandan grizunun patlamasıyla ortaya çıkan karbon monoksit gazı işçileri yakmıştır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Cumhuriyet Gazetesi kazayla ilgili geniş kapsamlı bilgiler vermeyi sürdürmüştür. Grizudan ortaya çıkan gazın sadece insan vücudunun derisine temas etmesiyle ölümcül olacağını aksi takdirde kumaş üzerinde tesirinin zayıf olduğunu söyledikten sonra üç işçinin yerdeki suya yüzlerini kapatarak, vücutlarını ise bezle örtmek suretiyle yanmaktan kurtulduğunu aktarmıştır. Bu işçiler korku ve yanmanın etkisi altında köylerine koşarak gitmişlerdir (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7). Arama kurtarma faaliyetleri kömür ocağı gibi yerlerde yüksek risk barındırmıştır. Zira kaza mahallindeki yangın, sel ve grizu patlaması gibi afetlerin tekrar yaşanma ihtimali oldukça fazladır. Nitekim canla başla çalışan kurtarma ekiplerinden iki madenci yeni bir patlamanın etkisiyle hayatını kaybetmiştir (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Kazanın nasıl çıktığına dair varsayımlar gazetelerde yer almıştır. Olay mahallindeki bir görgü şahidinin ifadesine göre; ocağın iki bölümünde 104 kişi çalışmaktaydı. Grizu patlamasının ocağın girişine yakın olmasından yola çıkarak, bacadan sızan gaz sızıntıları nakil vasıtası olarak kullanılan ana yoldaki demir tekerlekli vagonlardaki bir kıvılcımdan çıktığını ifade etmiştir (Halkçı, 25 Ocak 1955: 1,3).

Grizu faciasının maden ocağına kaçak sigara sokulmasından kaynaklandığına dair haberler de yer almıştır. Nitekim alınan bilgilere göre; hastanede 2 yaralının ayakkabılarının içinde sigara ve kibrit bulunması bu iddiayı desteklemiştir (Vatan, 26 Ocak 1955: 1). Ancak grizu patlamasından sonraki birkaç gün içinde patlamanın neden kaynaklandığı kesin olarak tespit edilememiştir.

Halkçı Gazetesi üç nedenden dolayı kazanın meydana gelmiş olabileceğini aktarmıştır. Birincisi işçilerin sigara içmesi patlamaya yol açmıştır. Bu ihtimal daha kuvvetli görülmüştür. Zira yaralı ve hayatını kaybeden madencilerin hastaneye kaldırıldığında, ayakkabı ve çoraplarında sigara ve kibrit çıkması delil olarak gösterilmiştir. İkinci olasılık ocaktaki emniyet fenerinin arıza yapmış olmasıdır. Üçüncüsü ve son olarak ocaktaki vantilatör, grizu gazının dışarıya atmasını sağlarken soğuk hava dalgası yaydığından işçiler tarafından vantilatör kapatılması neticesinde patlamanın gerçekleştiğidir (Halkçı, 26 Ocak 1955: 1,3).

Diğer taraftan 1955 Gelik grizu faciasında ölüm ve kalım arasındaki ince çizgiyi zamanlama faktörü belirlemiştir. Patlama anında, normal mesai bitiminden yarım saat önce (23:00 yerine 22:30'da) işten ayrılan 6 madenci bu erken çıkış sayesinde hayatta kalabilmiştir. Buna karşılık, tam tersi bir durum olarak, normal

başlangıç saatinden yarım saat erken (23:00 yerine 22:30'da) işe başlayan 10 işçi, patlama anında ocak içinde bulunmaları nedeniyle kazadan sağ çıkamamıştır. Bununla beraber işçilerin neden yarım saat önce işe başladığı konusunda resmi bir açıklama yapılmamıştır. Bilinen bir şey var o da işçilerin vardiya değişimi sırasında patlamanın meydana gelmesi sonucu ölü sayısında ciddi bir artışa neden olmuştur (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Maden ocağındaki ölü sayısı 27 Ocak itibarıyla 52'ye, 28 Ocak'ta ise bu rakam 60'a yükselmiştir. Bununla beraber 30 Ocak'ta grizu faciasının kesin sonuçları açıklanmıştır. Buna göre; 54 maden işçisi hayatını kaybetmiş ve 19'u da yaralı olarak kurtarılmıştır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7). Grizu faciasında kayıp madencilerin akıbetine ilişkin resmî açıklama yapılmamıştır. Ölü sayısı düşük gösteren resmi rakamlarla basından yansıyan ölü sayısı ile ilgili tutarsızlıklar mevcuttur.

Madencilerin Yakınlarına Yapılan Yardımlar

Maden kazalarında hayatını kaybeden işçilerin ailelerine yapılacak maddi yardımlar, yasal düzenlemelerle belirlenmiş olmakla birlikte, uygulamada hükümetin takdir yetkisi belirleyici olmuştur. Madencilerin aileleri, kazadan önce de zorlu geçim şartlarıyla mücadele ederken, ailenin ana geçim kaynağını bir anda kaybetmesiyle çok daha ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle ailede çalışabilecek başka kimsenin bulunmaması veya kazada engelli hale gelen bireylerin çalışma imkânını kaybetmesi, yıkılan ailelerin yaşamını daha da zorlaştırmıştır. Devlet tarafından yapılan yardımlar, bu ailelerin temel geçim ihtiyaçlarını karşılamayı ve yaşadıkları ağır travmanın etkilerini bir nebze olsun hafifletmeyi amaçlamıştır.

Zonguldak'taki maden faciası sonrasında bölgeye intikal eden bakanlar ve yetkililer, arama-kurtarma operasyonları sırasında işçi yakınlarına yönelik hem manevi destek hem de somut yardım taahhütlerinde bulunmuşlardır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7). Ankara'dan olay yerine gelen siyasi temsilciler ile yerel yöneticilerin ortak açıklamalarında şu hususlar öne çıkmıştır:

1. Taziye ziyaretleri kapsamında yapılan başsağlığı dileklerinin yanı sıra,
2. Yaralıların tedavi süreçleri ve ölen işçilerin ailelerine yapılacak maddi yardımların acilen hayata geçirileceği,
3. Ölen madencilerin miras işlemlerinin hızlandırılacağı,
4. Tüm destek mekanizmalarının en kısa sürede devreye alınacağı taahhüt edilmiştir (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Cumhuriyet Gazetesi'nin 27 Ocak'taki haberine göre; İşçi Sigortaları Kurumu kazada yaşamını kaybeden maden işçilerinin cenaze masraflarını

karşılmış, hastanede yaralı olan tedavi giderlerini de üstlenmiştir. Ayrıca madencilerin ailesine maaşlarının yüzde altmış oranında maaş bağlanması için harekete geçmiş, prosedür işlemleri tamamlanıncaya kadar bir miktar avans ödemesi gerçekleştirmiştir (Cumhuriyet, 27 Ocak 1955: 1,3).

Bununla beraber hayatını kaybeden madencilerin yakınlarına ve yaralı kurtulan madencilere sosyal yardımlardan yararlanması için gerekli yazışmaların yapıldığı bildirilmiştir. Kazadan kurtulanların grizu patlamasına kadar geçen sürede alacakları ücretin ödeneceği, engelli kalanlara hayat boyu maaş bağlanacağı ve protez gibi giderlerin karşılanacağı ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 27 Ocak 1955: 1,3).

Yardım çalışmaları maden ocağındaki enkaz kaldırma çalışmaları devam ederken başlamıştır. Bu arada kayıp madencilerin köylerinde araştırmalar yapılması neticesinde hayatını kaybedenlerin sayısı net olarak ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. İşçi ailelerine yardım seferliği başlatmak için Zonguldak Valisi Kazım Aras'ın önderliğinde bir komite teşkil etmiştir. İlk günden beri çalışmalara eşlik eden Maden İşçiler Sendikası ilk yardım miktarı olarak 15 bin lira verilmesi kararı almıştır (Türkün Sesi, 28 Ocak 1955: 1). Ödemeyi ise işçi yakınlarının ev ve köylerine gitmek suretiyle gerçekleştirileceği açıklanmıştır (Cumhuriyet, 28 Ocak 1955: 6).

Madenci yakınlarına başka bir yardım da Kızılay tarafından yapılmıştır. Nitekim acil ihtiyaçların karşılanması amacıyla 10.800 lira nakdi yardım yapıldığı duyurulmuştur (Türkiye Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi, 195 Umumi Kongresine Sunulan Rapor: 16-20 ve Milliyet, 28 Ocak 1955: 1,7). Yine Ereğli'de Kızılay Kampları açılarak vefat eden madencilerin çocukları için iyi beslenmeleri, dinlenmeleri, eğlenmeleri, yıl içindeki ders tekrarları yapılmış ve verimli bir kamp dönemi geçirilmiştir. (Türkiye Kızılay Cemiyeti Umumi Merkezi, 1956 Umumi Kongresine Sunulan Rapor: 61-62).

Tunceli Milletvekili Fethi Ülkünün ölen ve yaralananların sayısı ile dul ve yetimlerine ne şekilde yardım yapıldığına dair Meclis'te verdiği sözlü soruya; İşletmeler Vekili Samed Ağaoğlu, 54 ölü ve 19 yaralı olduğunu, bunların ailelerine ihtiyaç duyulan yardımın yapıldığı, ölen işçilerin ailelerine maaşlarının yüzde otuz nispetinde devamlı aylık bağlandığı ve çocuklarının da istenildiği şekilde okutulacağı şeklinde cevap vermiştir (TBMM Zabıt Cerideleri, 25 Mart 1955: 99-100).

Siyasilerin sadece bir ay önce ölen maden işçilerinin yakınlarına maaşlarının yüzde altmış oranında maaş bağlanılacağını belirtmesine rağmen yarı oranında bir kesintiyle yüzde otuza düşürmüşlerdir. Zonguldak'taki vaat edilen yardım miktarı, Ankara'da büyük bir kesintiye de beraberinde getirmiştir. Bu durum işçi yakınlarına yapılacak yardımlarda mağduriyet yaratacağı öngörülmüştür (TBMM Zabıt Cerideleri, 25 Mart 1955: 100-103; Cumhuriyet, 26 Mart 1955: 3).

İşletmeler Vekili Samed Ağaoğlu ve Çalışma Vekili Hayreddin Erkmen 26 Ocak'ta basın toplantısında Ereğli Kömür İşletmesi'nin ölen madencilerin yakınlarına ve yaralı kurtulan madencilere kanunların öngördüğü haklara ilaveten en geniş anlamda yardımların yapılacağı ve çocukların eğitimini üstleneceği beyanlarına rağmen, yardımların bahsedildiği gibi gerçekleşmediği anlaşılmıştır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 7).

Siyasilerin Grizu Faciası Sonrası Zonguldak Ziyaretleri

Türk Dış Politikası oldukça hareketli olduğu bir dönemde bu grizu faciası meydana gelmiştir. Bir yandan NATO bir yandan da uluslararası ilişkilerde yaşanan gelişmeler karşısında içerdeki gelişmeler basında pek yer almamıştır. İçeride seçim ve asayiş olayları dışında gelişmeler yok denilecek kadar az ve dış politikaya göre hadiseler ikinci planda kalmıştır. Basın, tarihinin en büyük grizu facialarından birini yaşayan Zonguldak'a sınırlı bir yer ayırmıştır. Hatta dönemin Başbakanı ve Cumhurbaşkanı bile olay mahalline gitmemiştir.

Zonguldak'taki maden kazası sonrası İşletmeler Vekili Samed Ağaoğlu, Çalışma Vekili Hayreddin Erkmen, Etibank Umum Müdürü Cevdet Aydınelli, Zonguldak Mebuslarından Hakkı Hilalci, Cemal Kıpçak, Necati İçel, Hüseyin Balık, Avni Yurdabayrak ve Suad Başol, Başvekalet Yüksek Murakebe Hayeti Üyeleri ve Madem Umum Müdürü olay günü akşamı Zonguldak'a gitmişlerdir (Milliyet, 25 Ocak 1955: 1,7). Hükümeti temsil eden bu isimler, zor ve müşkül durumda kalan insanların yanında olduğu mesajını vermeye çalışmıştır.

İşletmeler Vekili Samed Ağaoğlu ve Çalışma Vekili Hayreddin Erkmen basın toplantısı düzenlemiştir. Grizu faciasının neden olduğu düşünülen “Antifriz lambasını” incelerken basın mensuplarının görüntü almasına izin vermişlerdir. Daha sonra bu ikili grizu faciasının yaşandığı ocağın çıkarken görüntülenmiştir. Sadece bu iki siyasi kişilik ocağa girmemiş aynı zamanda Suad Başol, Hakkı Hilalci ve Cemal Kıpçak da patlama yaşanan ocağın incelemelerde bulunmuştur. Öyle ki, madencilerin giydiği kıyafetleri giymişler, dağın bir buçuk kilometre içerisinde bulunan grizu faciasının yaşandığı olay mahalline gitmişler, canla başla çalışan arama kurtarma ekiplerinin faaliyetlerini görünce göz yaşlarını tutamamışlardır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Madende inceleme yapmayı sürdüren siyasiler, Gelik'teki işçi lokalinde oldukça kalabalık olan işçi yakınlarına konuşmalar yapmıştır. İktidar partisi adına görevlendirilen İşletmeler Vekili Samed Ağaoğlu ve Çalışma Vekili Hayreddin Erkmen konuşmasında “Müessif hadisede kaybettiğimiz işçilerin şehit olduklarını, bunların vatan müdafaası ve memleket iktisadiyatını korumak için fedakarane

çalıştıklarını” söylemiştir. Buna karşılık yakınların kaybedenlerin derin bir üzüntü içerisinde oldukları ve yer yer ağladıkları görülmüştür (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Grizu faciası üzerine gelen Ankara’dan gelen siyasiler birkaç günlük ziyaret ve taziye sonrası Zonguldak’tan 27 Ocak sabahı ayrılmıştır. Büyük grizu felaketi yaşayan bölgede, ziyarete gelen ve kaza yerinde inceleme yapan ilgili bakanların ziyaretleri sonrası değişen bir şey olmamıştır. Başka bir ifadeyle maden sahalarında kapsamlı ve planlı bir dönüşüm geçirmemiştir. Verilen sözlerin çoğu yerine getirilmemiştir.

Diğer taraftan İşletmeler Vekili Samed Ağaoğlu kazadan sonra birkaç kez daha Zonguldak’a gelerek kömür sahasındaki çalışmaları yerinde incelemiştir (Türkün Sesi, 24 Ekim 1955: 1; Cep Gazete, 17 Aralık 1955: 1). Maden kazaları sonrası hedef haline getirilen Çalışma Vekili Hayreddin Erkmen ise yeni kabinede yerini Mümtaz Tarhan’a bırakmıştır (Cep Gazete, 24 Aralık 1955: 1).

TBMM Çatısı Altında Zonguldak Grizu Faciası

Zonguldak Milletvekili Nusret Kirişçiöğlu, 1955 yılında İşletmeler Bakanlığı ile Petrol Dairesi Reisliği bütçe görüşmeleri sırasında kömür madenciliği sektörünün durumuna ilişkin önemli tespitlerde bulunmuştur. Kirişçiöğlu’nun 51. Birleşim’de yaptığı konuşmada, ülkenin kömür ihtiyacının teorik olarak mevcut rezervlerle karşılanabilecek durumda olduğunu, ancak pratikte bu potansiyelin yeterince değerlendirilemediğini vurgulamıştır. Zira mevcut araç-gereç ve altyapıyla daha fazla kömür üretimi mümkün değildir. Bölgedeki kömür sahalarının ve işletmelerinin kapsamlı bir reforma ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Bu reformun üç temel ayağı olduğunu ortaya koymuştur. Birincisi madencilik sektörünün hukuki altyapısının yeniden düzenlenmesi, ikincisi nitelikli yüksek mühendis ihtiyacının karşılanması üçüncüsü ve son olarak işçi istihdamının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesidir (TBMM Tutanak Dergisi, 27 Şubat 1955: 939).

Diğer Zonguldak Milletvekili Hüseyin Balık, Meclis çalışmalarında madencilerle ilgili birçok girişimde bulunmuştur. Balık, İş Kanunu’nun madencilerin haklarını yeterince güvence altına almadığını belirtmiştir. Bölgedeki kömür sahasına işletilmesinden pazarlamasına kadar sorunların ele alınıp çözülmesi gerektiğini dile getirmiştir. İlgili kanunların iş kazalarını engellemede yetersizliği kaldığını söylemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 21 Şubat 1955: 406).

İşletmeler Vekâleti bütçesi görüşmeleri yapılırken, grizu faciasıyla ilgili aksaklıklar dile getirilmiş, bu meselenin çözümü için bir anonim şirketi kurulmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir (Milliyet, 2 Şubat 1955: 1,7). Dahası bütçe görüşmeleri yapılırken elli civarında milletvekili özellikle grizu faciası

üzerinde eleştiride bulunmuştur. Bilhassa Zonguldak Milletvekili Hüseyin Balık, grizu faciasından dolayı her yıl birçok maden işçisinin öldüğünü, buna karşı tedbir almanın zamanı geldiğini ve iyi maaş verilmediği için yüzlerce yüksek mühendisin işi bıraktığını anlatmıştır. Yine Ordu Milletvekili Refet Aksoy, grizu patlaması hakkında İşletmeler Vekilinden açıklama yapmasını istemiştir (Milliyet 2 Şubat 1955: 1,7).

TBMM çatısı altında madencilik kazasıyla ilgili ciddi tartışmalar yaşanmış, gergin bir ortam oluşmuş ancak yine de alınacak tedbirler konusunda yol alınamamıştır. 1955 yılının Vekalet Bütçesi ile ilgili raporda yeni kömür sahalarının ekonomiye kazandırılması ve var olan kömür sahalarının revize edilmesi bağlamında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne tarafından program dahilinde 3 yıl içinde yapılacakların 1 yıl içinde yapılması planlanmıştır. Bu kuruma 8 milyonluk bütçe yardımının yanı sıra 4.5 milyon daha fazla ödenek konulmasıyla toplamda 12.5 milyonluk bir bütçe ayarlanması talep edilmiştir (TBMM Zabıt Cerideleri, 27 Ocak 1955: 403-404).

Diğer taraftan modern araç ve gereçlerin madende kullanılmasının gerçekleşmesinin önündeki en büyük engelin bütçe görüşmeleri sonucu hazırlanan raporda ortaya çıkmıştır. Zira 9.068. 770 liralık bütçenin 8.000.000 lirası yardımlara 1.067.770 lirası maaş ve umumi masraflara ve sadece 1.000 lirası yatırımlara ait olması yukarıdaki durumu açıklamıştır (TBMM Zabıt Cerideleri, 27 Ocak 1955: 404).

Grizu Faciası Üzerine Soruşturmalar

1955 Zonguldak grizu faciası sonrasında sorumluların tespiti için hem adli hem de idari soruşturma açılmıştır. Olayın teknik boyutunu aydınlatmak amacıyla bir bilirkişi heyeti oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ancak bu süreçlerin Zonguldak halkı üzerinde somut bir etkisi olmamıştır. (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 1,7). Zonguldaklılar ne adli ve idari soruşturmalara, ne de teknik toplantılara en ufak bir ilgileri olmuştur (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Basın, facianın ardından başlatılan soruşturmalarla ilgili kamuoyunu düzenli olarak bilgilendirmeye devam etmiştir. Adli soruşturma yerel makamlarca yürütülürken, idari soruşturmanın ise uzman kişiler tarafından gerçekleştirileceği açıklanmıştır. Bu kapsamda, Ankara'dan Ticaret Vekaleti'nden dört kişilik bir heyet Zonguldak'a gelerek çalışmalara başlamış ve kazada ihmal veya kasıt olup olmadığını araştırmak üzere incelemelerde bulunmuştur. Yine kazanın tam olarak aydınlatılabilmesi için bir ehli vakuf heyeti kurulmuştur. Soruşturmada söz konusu heyetin vereceği rapor doğrultusunda atılması gereken adımlar planlanacaktır. Ayrıca grizu patlamasının dünyanın her yerinde ve sık sık görüldüğünü söyleyen bu

heyet ilk izlenimlere göre, çarpma neticesinden bir kıvılcım sebep olduğunu ifade etmişlerdir (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,7).

Adli tahkikat çerçevesinde Zonguldak Cumhuriyet Başsavcısı Adil Ersoy ve dört yardımcısı kazadan kurtulan ve madende çalışıp görev bitimi eve dönen 125 kişinin ifadesini 27 Ocak itibarıyla almıştır. Soruşturma heyeti, maden kazasıyla ilgili tüm tarafların ifadelerinin alınmasını soruşturmanın sağlıklı yürütülmesi açısından hayati önemde görmüştür. Bu doğrultuda, maden ocağında çalışan işçilerden yöneticilere, teknik personelden güvenlik görevlilerine kadar kazayla ilgisi bulunan herkesin dinlenmesi kararlaştırılmıştır. Soruşturmanın gizliliğine ilkesine göre hareket etmişlerdir. Heyet, soruşturmayı mümkün olan en geniş kapsamda ve hiçbir ayrıntıyı atlamadan yürütme prensibiyle hareket etmiştir. Bu titiz yaklaşım, olayın bütün boyutlarıyla aydınlatılabilmesi ve sorumluların eksiksiz şekilde tespit edilebilmesi amacını taşımıştır (Cumhuriyet, 27 Ocak 1955: 1,3).

Diğer taraftan kazanın tüm yönleriyle aydınlatılabilmesi için göreve başlayan Ehlivukuf Heyeti, olay yerinde çalışmalar yapmış ve görüşmeler gerçekleştirmiş bunun sonucunda birkaç gün içinde rapor düzenleyeceğini bildirmiştir. Hazırlanacak rapor herkesin aklındaki şüpheleri giderecek derecede olmazsa İstanbul ve Ankara'dan uzmanların yer aldığı başka bir heyet teşkil edeceği söylenilmiştir (Cumhuriyet, 27 Ocak 1955: 1,3).

Soruşturma esnasında ifadesi alınan madencilerin iddialarına yer verilmiştir. Birinci iddia, grizu oranının yüksek olmasına rağmen nasıl olur da fark edilememiştir. İkincisi, kaza mahallindeki ocakta, grizu oranının yüksek çıktığı için Kozlu ocaklarından tecrübeli işçiler getirmek suretiyle çalışmalar yapılmış ancak daha dikkatli davranılmadığı ifade edilmiştir. Üçüncüsü, kontrol ekipleri grizu miktarını düzenli bir biçimde ölçebilmektedir. Buna göre; kurtulan işçiler grizuyu ölçen kontrol ekiplerini görmediklerini ve çok az sayıda maden lambasının mevcut olduğunu dile getirmişlerdir. Dördüncü ve son iddia ise grizuyu tahliye edecek vantilatörün çalıştığı zaman yüksek ses çıkararak işçileri rahatsız ettiği ve yorulup terleyen işçilere soğuk hava dalgası gelmesini engellemek için işçiler tarafından kapatıldığı hususudur. Bununla beraber bahsedilen dört iddianın hangisi neticesinde patlamanın meydana geldiği ve kimlerin sorumlu olduğu adli tahkikat sonucu ortaya çıkacağı değerlendirilmiştir (Cumhuriyet, 27 Ocak 1955: 1,3).

İddialarla ilgili soruşturma sürerken iş güvenliği konusundan ciddi sorunların olduğu ortaya çıkmıştır. Daha doğrusu bölgedeki maden ocakları güvenli çalışma koşullarına sahip olmamış ve yeterli sayıda mühendis istihdam edilememiştir. Nitekim Gelik bölgesinde iş güvenliği konusunda yetkili olan ve normalde her gün bir defa ocaklarda teknik ölçümler yapması zorunlu olan Faruk Halkalp'ın sürgünle bu bölgeye tayin edildiği ve ocağa bir kez bile girip denetlemediği ortaya çıkmıştır. Bu eksiklikler, denetimsizlik ve teknik yetersizliklerle birleşerek ölümcül sonuçlara

yol açmıştır (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,7). Nitekim görevi ihmal neticesinde birden fazla insanın ölümünden sorumlu tutulan ve daha sonra tutuklanan mühendisler arasında Faruk Halkalp da yer almıştır (Milliyet, 30 Ocak 1955: 1,7). Tutukluluk durumuna avukatları marifetiyle itiraz eden bütün mühendislerin tahliye talebi reddedilmiştir (Milliyet, 2 Şubat 1955: 1,7). Kamuoyunu da şaşırtacak şekilde Faruk Halkalp 4 Şubat'ta tahliye edilmiş ancak diğer mühendislerin yeni tahliye talebi uygun görülmemiştir (Milliyet, 5 Şubat 1955: 1,7).

Cumhuriyet Gazetesi'nin 30 Ocak'ta manşetten verdiği habere göre; Zonguldak'ta 5 mühendisin tutuklandığı bilgisi verilmiştir. Adli anlamda daha sonra gazetelerde yeni bir gelişme haber edilmemiş, olay unutulmaya yüz tutmuştur. İdari anlamda soruşturmalardan etkili bir sonuç alınmadığı da ortaya çıkmıştır (Milliyet, 30 Ocak 1955: 1,7). Yetkililerin teknik ve bürokratik eksikliklere dair yaptığı incelemeler, somut adımlara dönüşmemiş, maden güvenliği konusunda kalıcı reformlar yapılmamıştır. Bu durum, facianın ardından mağdur ailelerin adalete güveni sarsılmıştır.

Türk Basınında John Lewis ile İlgili Tepkiler

Amerika Maden İşçiler Birliği Başkanı John Lewis'in maden kazasında ihmal ve hatalar olduğunu ifade ettikten sonra kömür ocaklarının Amerikan Heyeti tarafından incelenmesini istemiştir. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Zonguldak Maden İşçileri Sendikası, Lewis'in açıklamalarına verdiği tepkiler gecikmemiştir (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,7). 1955 Zonguldak grizu faciası sonrasında, sadece maden sektörüyle bağlantılı sivil toplum kuruluşları değil, toplumun hemen her kesimi ve dönemin yetkilileri, Lewis'in diplomatik nezaketten yoksun eylem ve söylemlerini sert şekilde eleştirmiştir (Cumhuriyet, 28 Ocak 1955: 1).

Türk kamuoyunda tepkilerin artmasında başat neden ise; Lewis'in ABD İşçileri Bakanı Douglas Mc Kay'e yazdığı mektubun ifşasıdır (Milliyet, 26 Ocak 1955: 1,7). Söz konusu mektubun içeriğinde, grizu infilaklarının önüne geçebileceği bunun için modern korunma tedbirlerinin gerekli olduğunu bildirmiştir. Lewis, araştırma ve inceleme komisyonu gönderilmesini istemekle beraber, komisyon başkanlığını Dr. Edward Steidle'in yapmasını talep etmiştir. Komisyonun Türkiye'ye yapılacak yardımlarda grizu infilak eden madenleri incelenmesini ön koşul olarak dayatmıştır. Bu durum Türk kamuoyunu oldukça rahatsız etmiştir (Milliyet, 27 Ocak 1955: 1,7).

Zonguldak Maden İşçileri Sendikası İdare Heyeti; grizu faciası ile ilgili olarak Amerikan Maden İşçiler Birliği Reisi John Lewis'in basına yansıyan açıklamaları ve işçilerimize müdahale anlamına gelen taleplerini üzüntüyle karşılamıştır. Bununla

beraber Cumhuriyet Gazetesi'nin madenci sendikasının görüşlerini yayınlanmasından memnuniyetini dile getirmiştir (Milliyet, 27 Ocak 1955: 1,7).

Maden İşçiler Sendikası Başkanı Ömer Karabasan'ın açıklamaları da basında yer almıştır. Özellikle “John Lewis” gibi isimlerin maden sektörüne dair yetersiz bilgilerle yaptığı açıklamaların, Türkiye'nin milli kaynaklarını vesayet altına alma niyetini yansıttığını belirterek, bu durumun kamuoyunda hayretle karşılandığını ifade etmiştir. Yer altı madenlerin çıkartılmasında iş güvenliğinin geri planda kaldığının iddiaları karşısında emniyet tedbirlerinin alınmasının vazgeçilemez olduğunu ileri sürmüştür. Başka bir deyişle milli servetin ülkeye kazandırılmasında gerekli özenin ve çabanın gösterileceğinin altını çizmiştir (Milliyet, 27 Ocak 1955: 1,7).

Türkiye'nin dünyada olduğu gibi grizu facialarına maruz kaldığını, salt bu yüzden maden ocaklarını işletmekten geri kalınamayacağını dolayısıyla gerekli tedbirleri aldıktan sonra madenleri işletmeye devam edeceklerini ifade eden Karabasan, yetişmiş işgücünün var olduğunu açıklamalarına eklemiştir. Buna karşılık Hindistan ve Avusturya'da meydana gelen kazalarda olduğu gibi bütün gelişmiş ülkelerde maden kazalarının olduğunu bundan dolayı çok sayıda maden işçisinin hayatını kaybettiğini söylemiştir. Bu bağlamda John Lewis'in önerisinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını, devlet kurumlarının her türlü ihmali ve sorumlu olanları ortaya çıkaracağını bildirmiştir (Cumhuriyet, 28 Ocak 1955: 6).

Milli Türk Talebe Birliği de protestolara katılmış, içişlerine müdahale anlamına gelen yaklaşım karşısında bir basın açıklaması yaparak, Lewis'in maden kazasıyla ilgili tahkikat açılmasını isteyen görüşlerini eleştirmiştir. Bu davranışı iki dost millet ve devlet arasında birlikteliğe nifak sokmak isteyen anlayışa hizmet ettiği, “küstahça bir hareket ” olarak kabul edildiği açıklamıştır. “John Lewis'e gelince, onu ve onun gibi düşünenlere bir kere daha hatırlatırız ki asırlar boyunca hür yaşamış ve hür yaşayacak bir millet olarak, işlerimize kimse telmih yoluyla da olsa burunlarını sokmalarına tahammülümüz yoktur. Türk Gençliği olarak onun bu hareketini protesto ediyoruz” (Milliyet, 29 Ocak 1955: 1,7).

John Lewis'in Türkiye'nin maden politikalarına yönelik açıklamaları, ülkede geniş yankı uyandırmış ve ciddi tepkilere yol açmıştır. Söz konusu ifadelerin, yardım etme niyetinden ziyade Türk kamuoyunda milliyetçi duyguları tahrik edici bir üslup taşıdığı görülmüştür. Bu durum, ulusal egemenlik hassasiyetleri nedeniyle büyük bir tepkinin doğmasına neden olmuştur. Ancak söylediklerinin doğruluğu konusunda hak veren görüşler de ortaya çıkmıştır. Bunu, eğri bacadan doğru duman çıkması biçiminde ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 28 Ocak 1955: 2).

Basında Lewis'e gösterilen tepkilerden sonra, Meclis'in gündemine bu konu gelmiştir. Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü, ABD'nin Türkiye'nin maden politikalarına yönelik müdahalesini eleştirmiştir. “Bir yabancıнын ikazına lüzum

kalmayacak şekilde gerekli tedbirlerin alındığına da şüphemiz yoktur” sözleriyle dikkat çeken Ülkü, dışardan herhangi bir müdahaleye ve yardıma ihtiyaçları olmadığını ve en iyi şekilde madenleri işleteceklerini belirtmiştir (TBMM Zabıt Cerideleri, 25 Şubat 1955: 102).

Sonuçta, dışarıdan gelen yardım önerilerinin memnuniyetle karşılanması gerekirken, diplomatik nezaketten yoksun bir yaklaşım sergilenmesi kamuoyunda ardı ardına tepkilere yol açmıştır. Sadece maden birlikleri değil, işçiler arasında da Türkiye’deki maden kazasının incelenmesine yönelik bu nezaketsiz teklif karşısında öfke büyümüş, tepkiler çığ gibi artmıştır. Dönemin siyasi iklimi göz önüne alındığında, dışarıdan yapılan müdahaleler hoş karşılanmamış; buna karşılık, dost devletlerden gelen başsağlığı mesajları ise samimiyetle ve minnetle karşılanmıştır.

Grizu Patlaması Üzerine Değerlendirmeler

Gazeteler, tarihinin en büyük grizu facialarından birini yaşayan Zonguldak’taki gelişmeleri çoğunlukla yüzeysel haberlerle aktarmıştır. Basın, John Lewis hadisesinin gölgesinde kalan maden faciasını ele alan birkaç makale dışında enine boyuna araştırmaktan kaçınmıştır. Başka bir ifadeyle Lewis hadisesi daha çok gündemde kalmış, madende yaşanan felaket ise geri planda kalmıştır. Oysa bu trajedinin, ocaklardaki yapısal sorunların irdelenmesi, çözüm önerileri sunulması ve toplumsal dersler çıkarılması bağlamında her yönüyle tartışılması beklenmiştir.

Zonguldak’taki grizu patlamaları, medya ve kamuoyunda genellikle “*ış kazası*” gibi söylemler etkili olmuş, derinlemesine analizler ve sistemsel çözüm önerileri büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Örneğin “İş Şehitleri” başlıklı makalede bu durumun yansıması görülmüştür. Bu facianın, Dumlupınar Feribotunun Çanakkale’de batması gibi bir matem havası yarattığı anlatılmıştır. Burada bir karşılaştırma yapılmış biri denizin altında diğeri toprağın altında meydana geldiği, birinin askeri diğerinin ise sivil bir facia olduğu dile getirilmiştir. Her facia gibi bu maden kazasının da derin bir üzüntüye neden olduğunu, grizu facialarından ders alınmadığı ele alınmıştır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 2).

Zonguldak’ta hayatını kaybedenlerin iktisadi hayatta ölüm kalım savaşı veren Türkiye’nin iş şehitleri olduğu söylenilmiştir. Bundan sonraki süreçte geride kalan aile üyelerinin desteklenmesi ve kimseye muhtaç olmadan maddi ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiği dile getirilmiş. Ancak maden işçileri hayattayken güç bela geçinebildikleri, vefat eden işçi yakınlarına bağlanan maaşlarla geçimlerinin zar zor sağlanacağı hususu dikkat çekilmiştir (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 2).

Maden kazasında vefat edenlere bundan sonraki süreçte “iş şehitleri” denilmesinin daha doğru olacağı, geride kalanların yakınlarına herhangi bir kazazedenin durumundan daha farklı değerlendirilmesi gerektiği ve muhtaç

olmadan yaşayacak bir parasal desteğin sağlanması savunulmuştur. Maden şehitlerine minnettar olunacağını çünkü onlar sayesinde yeni tedbirlerle daha fazla insanın kazaya maruz kalmayacağı nakledilmiştir (Cumhuriyet, 26 Ocak 1955: 2).

Cumhuriyet Gazetesi, maden kazasını detaylı bir şekilde işlemiş, halkın tepkisini sayfalarına taşımıştır. “İşletemiyoruz Vesselam” isimindeki makalede daha önceki yazılanlardan farklı olarak işletmeyle ilgili kusurlar dile getirilmiştir. Başından beri kronik sorunlarla mücadele eden ve değişken aksaklıklarla dönem dönem tartışmaların odağı haline gelen maden ocağındaki grizu patlamasıyla yaşanan kitlesel can kaybının temel nedeni ifade edilen sorunların göz ardı edilmesi olmuştur (Cumhuriyet, 27 Ocak 1955: 3).

Sık değişen yöneticiler nedeniyle istikrarlı bir politika oluşturulamaması ve uzman görüşlerinin yeterince dikkate alınmaması, işletmede verimliliğin düşmesine, maliyetlerin ve iş kazalarının artmasına yol açmıştır. Bu yönetim zaafiyetleri, hem üretim süreçlerinin aksamasına hem de işletmenin uzun vadeli planlama yapabilme kabiliyetini kaybetmesine neden olmuştur. Yaşanan son maden kazası, alınan güvenlik önlemlerinin tamamen yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Dolayısıyla yabancı işletmelere madeni teslim etmenin bir zorunluluk meselesi olduğu dile getirilmiştir (Cumhuriyet, 27 Ocak 1955: 3).

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Tefvîk Sadullah, “Bu Kazadan Da İbret Almayacak Mıyız” başlıkla makalesinde grizu faciasını uzun uzadıya değerlendirmiştir. Kömür ile grizunun ayrılmaz bir arkadaş olduklarını, ABD’den tutun Çin’e kadar bu tür hadiselerin yaşandığını ancak batı toplumu “kazaya rıza” göstermediklerini ve kaza olgusunu altında bir mesul yatar şeklinde yaklaştıklarını ifade etmiştir. Esasında madende patlamanın bir kaza eseri değil, daima bir ihmalin ve tedbirsizliğin sonucu gerçekleştiğini, 21 Eylül 1947 günü Kozlu’da İncirharmanı ocağında grizu patlaması neticesinde 47 maden işçisinin hayatını kaybettiğini, bu kazanın sebebi mühendisin grizu oranını normalin üzerinde bularak, kömür çıkarma işleminin dinamitle yapılmaması telkinine rağmen işçilerin talimatları dinlemeyerek dinamitle patlattığını bu yüzden çok sayıda can kaybının yaşandığını söylemiştir. 1947 yılındaki grizu faciasından gerekli dersler çıkartılmadığını, aynı ocakta 1954 yılında da grizu patlamasının olduğunu ve başka kömür havzasında 1955 yılında da büyük bir facia meydana geldiğini anlatmış ve kömür ocaklarında emniyetli çalışma usul ve esaslarının harfiyen uygulanmasını önermiştir (Cumhuriyet, 29 Ocak 1955: 5).

Grizu faciası üzerine işçilerle ilgili hassasiyet artmış ve çözüm önerileri kamuoyuna yansımıştır. Örneğin “İşçiyi Koruyacak Tedbirlerde Aksaklıklar” isimli makalede çözüm önerileri dile getirilmiştir. Gelişmiş ülkelerde önleyici tedbirlerle iş güvenliği sağlanırken, Türkiye’de bunun sağlanmamış olması eleştirilmiştir. İş güvenliğinin sağlanmasında esas ve kurallar uygulanırken, teknolojiyenin yararlanmanın

önemi dikkat çekilmiştir. Başta madenlerde olmak üzerinde sanayi alanında iş güvenliği konusunda yenilik getiren teknik ve cihazların kullanılmasına, bununla beraber kuralların içselleştirilmesine ve disiplinli bir şekilde uygulanmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir (Cumhuriyet, 28 Ocak 1955: 2).

Büyük bir grizu faciasının ardından acil tedbirlerin alınması ve can kayıplarının önlenmesine yönelik çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir. Ancak facianın üzerinden henüz bir ay bile geçmeden yaşanan iki ayrı maden kazasında iki işçinin daha hayatını kaybetmesi alınması gereken köklü tedbirlere başvurulmadığını acı bir şekilde göstermiştir (Vatan, 1 Şubat 1955: 1,6). Dönemin koşullarında yapısal çözümler yerine geçici ve kısa vadeli önlemlerin tercih edilmesi, madenlerdeki güvenlik sorununun çatallaşmasına yol açmıştır. Bu yaklaşım, sadece mevcut sorunları ötelemekle kalmamış, aynı zamanda benzer kazaların tekrarlanma riskini de artırmıştır.

Sonuç

Madencilik, iş kazaları ve meslek hastalıkları açısından en riskli sektörlerden biridir. Madencilikte istihdam edilenler, sürekli değişen ve öngörülmesi güç tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle ölümlü iş kazası oranının son derece yüksek olması, madenciligi diğer çalışma alanlarından ayıran en önemli özelliklerden biridir. Yeryüzünde istihdam oranında sadece %1'lik paya sahip madencilik, tüm iş kazalarının yaklaşık %8'inden sorumludur. Bu oransal fark, sektörün ne derece yüksek risk taşıdığını açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye ve dünya madencilğinde yaralanma ve ölümlü kazaların çoğunluğunu kömür madenlerindeki işletmelerde meydana gelmiştir. Kömür madencilığının önde gelen sorunlarından grizu patlamaları belirleyici olmuştur. Linyit kömürüne kıyasla çok daha yüksek ekonomik değere sahip olan taşkömürünün Türkiye'nin en önemli merkezi Zonguldak maden havzası, üretim faaliyetlerinin başladığı 19. yüzyıl ortalarından günümüze kadar çok sayıda kazayla anılmıştır. Havza, tarihi boyunca sayısız grizu faciasına tanıklık etmiş ve bu kazalarda yüzlerce maden emekçisi hayatını kaybetmiştir.

Taşkömürünün üretim başlangıcı olan 1848'den 1920'ye kadar kömür havzasında yabancıların etkin olduğu görülmüştür. Nitekim 1940'lara kadarki geçen aşağı yukarı bir asırlık dönemde Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan Ermeni, Rum ve Rus işletmelerin pazarda belli bir payları olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla beraber Zonguldak Ereğli Taş Kömürü Havzası adıyla üretime devam edilmiştir. 23 Ekim 1943 tarihinde ise Ereğli Kömür İşletmeleri ismini almıştır

İki yıl içerisinde üst üste iki grizu patlamasıyla sarsılan Zonguldak, sistematik ihmallerin kurbanı olmuştur. Birincisi ikincisine göre hem can kayıpları ve yaralar hem de maddi anlamda daha hafif atlatılmış ancak birincisi ikincisinin adeta habercisi olmuştur. Birincisinden alınmayan gerekli dersler ikincisinin gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Yine madenlerde kullanılan modern araç ve gereçlerin kullanımı sağlanamamış, madenlerde çalışma hayatını düzenleyen yasal müeyyideler hayata geçirilememiş böylece bölgenin adeta kaderi olan maden kazalarında yaralanmalar ve can kayıpları günümüze kadar sürmüştür.

1947 yılındaki maden kazası sonrası 1954 yılında da aynı madende grizu faciası yaşanmış, alınmayan tedbirler yüzünden çok sayıda madenci hayatını kaybetmiştir. Bu grizu faciaları gerek yerel basında gerekse ulusal medyada pek bir yer edinmemiştir. Hatta siyasilerin ilgi göstermediği bir facia olarak söylemek abartı olmayacaktır. 1954 yılındaki grizu faciasında tedbirler noktasında çalışmalar yapılsaydı, 1955 yılında meydana gelen grizu faciasının önleneyeceği değerlendirilmiştir. Büyük insanlık trajedisinin yaşandığı maden kazaları “kader” değil, ardışık ihmallerin sonucu olduğunu; alınmayan her önlemin gelecekte can kaybı olarak geri döndüğünü göstermiştir.

1955 yılına gelindiğinde Zonguldak’taki grizu faciası gündemin belirleyici olmuştur. Gerek ulusal gerekse uluslararası kamuoyunda grizu patlaması bir anda dikkatleri bu hadise üzerine çekmiştir. Yurtdışından taziye mesajları gelmiş, siyasiler de Zonguldak’a çıkarma yapmışlardır. Siyasilerin birkaç günlük süre içerisinde devletin sıcak elini bölge halkına hissettirmiştir. Kurtarma çalışmalarını yakından takip etmişler ve işçi yakınlarına yapılacak yardımlarla ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. Buna rağmen grizu patlamasıyla hakkında İşletmeler Vekili’nin Meclis’teki açıklamaları dışında maden kazalarıyla ilgili bir rapor yayınlanmamıştır.

Maden kazasıyla ilgili yurtdışından iletilen taziye mesajları ve işbirliği teklifleri Türk Kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanılmıştır. 1955 yılında meydana gelen maden kazasının önüne Amerika Maden İşçiler Birliği Başkanı John Lewis’in açıklamalar geçmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk defa maden kazasından kaynaklanan özellikle Türk tarafında büyük tepkilere neden olan açıklama dikkat çekici bulunmuştur.

Lewis’in 1955 yılında meydana gelen grizu kazasında ihmal ve hataların olduğunu belirtmesi ve Amerikan Heyeti tarafından kömür ocaklarının incelenmesinin kabul edilmesi karşılığında Türkiye’ye yardım yapılmasını ön koşul olarak dayatma girişimi iki ülke arasında küçük bir krize neden olmuştur. Türkiye’de başta madenciler olmak üzere hemen her kesimden tepkiler yükselmiştir. Bunun bir yansımaları da ABD’den gelecek bir heyetin inceleme yapmasına kapılar kapatılarak cevap verilmiştir. Demokrat Parti döneminde kendine özgü gelişen ve öznesi iktidar olmayan bir milliyetçi bir duruş sergilenmiştir.

Ulusal basın, grizu faciasını ideolojilerine ve dönemin iklimine uygun bir şekilde kamuoyuyla paylaşmışlardır. Cumhuriyet Gazetesi söz konusu dönemde muhalefette yer almasının etkisiyle uzun bir süre iktidarın tedbir almada yetersizliğini ve yönetimdeki sorunları gündeme getirmiştir. Vakit Gazetesi ise facia haberlerini çok fazla dile getirmemiş, iktidardan ziyade işçilerin iş güvenliği ile ilgili kuralları ihlal etmesini gündeme taşımıştır. Diğer taraftan Milliyet ve Halkçı Gazeteleri ise yaşanan büyük hadiseye yer vermişler ancak kapsamlı ve uzun süreli yayıncılık yapmamıştır.

Maden faciaları bölgede yaşayan insanları uzun bir süre başta ekonomik ve psikolojik olmak üzere derinden etkilemiştir. Söz verilen yardımlar bahsedildiği ölçüde gerçekleşmemiş, zar zor geçimini sağlayan insanlar üzerinde olumsuz etkileri devam etmiştir. Örneğin işçi maaşlarının yüzde altmış oranında yakınlarına yardım bağlanacağı söylenilmesine rağmen yüzde otuz oranında kalmıştır. Ekonomik sıkıntıların bölgede epey hissedildiği bir dönemde kömür ocağında çalışmak zorunda kalan işçilerin vefatlarından sonra ailelerine yapılan yardımlar yeterli olmamıştır.

Structured Abstract

It is possible to talk about a coal history of approximately two hundred years in the Zonguldak Mine Basin. How the first mining phenomenon emerged and who influenced the process was tried to be explained in the introduction section. In this section, it is stated that foreigners have a say in both management and production in the coal basin. On the other hand, efforts to be involved in coal production processes through the companies established by Turks have been witnessed. The official production history of coal, starting from 1848 until 1955, has been processed in accordance with chronology.

In coal mining, where injury and death rates are high, Zonguldak, known as the capital of labor in our country, has had a deep impact on the local people with hundreds of work accidents, large and small, and especially the firedamp explosion. When coal production and occupational accidents are compared between Turkey and developed countries, it is concluded that production and efficiency are low in the Zonguldak coal basins, but occupational accidents are more. In addition, while firedamp explosions decreased in developed countries, an increase was observed in Turkey.

During the Republican Period, a liberal economic model was adopted, and as a result of the unfavorable capital structure, a mixed economic model was preferred. This situation also manifested itself in mining. In the region forced labor was introduced during World War II, but this practice was abandoned in 1947. Although

some regulations were introduced regarding occupational safety during the Single Party Period, a comprehensive occupational safety law could not be enacted.

The hope that the expected legal regulations would be introduced in the mining sector after the Democratic Party came to power was gradually replaced by pessimism. As a matter of fact, the firedamp explosions that occurred two consecutive years in Zonguldak in 1954 and 1955 give clues about the need for legal regulations. A medium-scale firedamp explosion occurred in the same mine in 1954 and in 1947, but it turned out that the necessary precautions were not taken. Again, after the firedamp disaster in 1954, another major firedamp explosion occurred in 5 months in 1955, and very serious consequences were encountered. For the first time in the history of Zonguldak, politicians came to the scene of the incident, received information and pioneered the work.

Friendly states of the period sent messages of condolence due to the firedamp explosion in 1955, but the government welcomed the messages of condolence due to the disaster. However, the fact that John Lewis, the President of the American Mine Workers Union, recommended aid to Turkey in exchange for forming a commission in the USA and examining the mine that exploded with firedamp, disturbed the Turkish public opinion greatly. There was very serious criticism from the Turkish public, and it was as if the firedamp explosion was replaced by an avalanche of reactions. On the other hand, contrary to the reactions, it was evaluated that investigating the negligence in the firedamp explosion was vitally important and could be a turning point in taking precautions in future disasters. They summarized this as smoke coming out of a crooked chimney, pointing to John Lewis.

While the pain of the mining accident was fresh, judicial and administrative investigations were opened, and even the statements of all workers working in the mines were taken. It was decided to establish an administrative expert committee, consisting of people knowledgeable in their field. He announced that whoever was responsible for the firedamp explosion in the furnace would be revealed. However, while the judicial investigations were continuing, five engineers who were called to testify were arrested.

In the study, a scientific and Lewis disciplined understanding has not been developed in solving chronic problems in the context of occupational safety. When two mining accident processes were examined, reflections of this situation were seen. The price of not taking the necessary measures in time had to be paid with the loss of many lives.

Again, in this study, those who lost their lives in mining accidents were defined as work martyrs. In the first stage, meetings were held with the miners' relatives, but after it was too late, the local people, who had the mentality of what use it would be, did not show interest in these meetings. Contrary to politicians' statements, financial

aid was kept very low, and a process occurred in which those who lost their family members had to deal with economic problems. At a time when economic difficulties were felt in the region, workers who had to work in coal mines struggled not only with economic difficulties but also with psychological problems.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çıkar Çatışması Beyanı Çalışma ve Toplum Dergisi'ne göndermiş olduğum "1954 Zonguldak Grizu Faciasından Alınmayan Dersler, 1955 Grizu Patlamasının Basında ve Bölge Halkı Üzerinde Etkileri ve Türk-ABD İlişkilerinde John Lewis Olayı " isimli makalem ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA:

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer Bilgisi: 167-160-5, Dosya Ek: 175, 31.03.1941, Fon Kodu, 30-10-0-0.
- BCA, Yer Bilgisi: 99-77-16, Dosya Ek: 112-250, 25.08.1942, Fon Kodu: 30-18-1-2.
- BCA, Yer Bilgisi: 96-83-1, Belge Tarihi: 27.09.1941, Fon Kodu, 30-18-1-2.
- BCA, Yer Bilgisi: 155-94-10, Dosya Ek: 159, 08.08.1942, Fon Kodu, 30-10-0-0.
- TBMM Zabıt Cerideleri, Cilt 6, Devre X, İçtima 6, 25.03.1955, 99-103.
- TBMM Zabıt Cerideleri, Cilt 6, Devre X, İçtima 1, 27.1.1955.
- TBMM Tutanak Dergisi, 21, 02, 1955.
- TBMM Tutanak Dergisi, 27, 02. 1955.
- Resmi Gazete, 18 Ağustos 1953, S. 8487.

Sürelî Yayınlar

- Cep Gazetesi 17, 24 Aralık 1955.
- Cumhuriyet Gazetesi (1947-1955).
- Halkçı Gazetesi 25-26-27 Ocak 1955.
- Milliyet Gazetesi 25-26-27-28-29-30 Ocak 1955; 2, 5 Şubat 1955
- Türk'ün Sesi Gazetesi 25, 28 Ocak 1955; 24 Ekim 1955.
- Vatan Gazetesi 25, 27 Ocak 1955; 1 Şubat 1955.
- Vakit Gazetesi 23 Eylül 1947.
- Zonguldak Gençlik Gazetesi 15 Şubat 1955.

Kitap ve Makaleler

- Ayvazoğlu, E. (1984). Maden Havalandırma ve Emniyet, İTÜ Maden Fakültesi Yayınları, Yayın No. 13.
- Bilim, N.; DüNDAR, S.; Bilim A. (2018). Ülkemizdeki Maden Sektöründe Meydana Gelen İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Analizi, *BEÜ Fen Bilimleri Dergisi*, 7 (2): 423-432.
- Çatma, E. (2006). Zonguldak Taşkömürü Havzası Tarihi Birinci Kitap (1840-1865), Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık.
- Çıldır, S. (1999). Taşkömürü Havzası'nın Devletçilik Dönemi, Ereğli: Yaman Matbaası.
- Delibalta, M. S. (2023). "Türkiye Madencilik Sektöründe Verimlilik Ve Ekonomik Katkı Analizi", *MCBÜ Soma Meslek Yüksekokulu Teknik Bilimler Dergisi*, Sayı:35 Cilt I;: 16-26.
- Demirci, S. F. (2005). "Verimlilik Bilinci ve Kültürünün İşlevselliği, Değişime Katkısı", Ankara: *Verimlilik Dergisi*, 2005/3, : 27-48.
- Erol D İ.; Ürünveren A. (2021). Yeraltı Kömür Madenlerinde Meydana Gelen Büyük Maden Kazaları, *Karacelmas İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, : 193-207.

- Genç, H. (2006). “Zonguldak Kazası”, Zonguldak Kent Tarihi’05 Bienali Bildiriler Kitabı, Zonguldak: Zonguldak Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Genç, H. (2007), Ereğli Kömür Madenleri (1840–1920), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gümüş, R. (2017). Türkiye’de 2015 Yılında Meydana Gelen İş Kazalarının Analizi ve 2014 Verileri İle Karşılaştırılması, *International Journal of Social Science*, Number: 55, (Spring II), : 277-287.
- Gürbüz, T. (Mart 2014). 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunun Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü Normları Bakımından Değerlendirilmesi, (Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi) Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Başkanlığı Yayınları.
- Güven, T. (Mayıs 2015). Zonguldak Kozlu’da Kömür Madenciligi: İşletmecilik ve Çalışma Hayatı (1848-1921), Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Güzel, M. Ş. (2007). “İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek”, Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’si’ne İşçiler 1839-1950, (Der. D. Quataert & E. J. Zürcher), (Çev. Cahide Ekiz), İstanbul: İletişim Yayınları: 197-224.
- Freyer, H. (2014). Sanayi Çağı, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Hartman, H. L. (1992). SME Mining Engineering Handbook, Second Edition, Society for Mining Metallurgy and Exploration Inc.
- Howard L. H.; Jan M. M. (2002). Introductory Mining Engineering, 2nd Ed., Kanada: John Wiley & Sons Inc.
- İlhan, M. H.; Koçal, A. (1986). İki Katlı Şehir Zonguldak, Zonguldak: Güneş Yayınları.
- İmer, H. F. (1944). Ereğli Maden Kömürü Havzası Tarihçesi, Zonguldak: CHP Zonguldak Halkevi Yayınları.
- Karabulut M.; Gürbüz M.; Sandal E. K. (2004). “Hiyerarşik Kluster (Küme) Tekniği Kullanılarak Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Analizi”, *Ankara Üniversitesi Dergisi* 2(2); 65-78.
- Karahasan, Ö. (1978). Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Zonguldak Maden İşçileri ve Sendikası, Ankara: Zonguldak Maden İşçileri Sendikası Matbaası.
- Karakaş, E. (2002). Kuruluş Yeri Açısından Doğan Erdil Yağ Fabrikası: Elazığ, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2; 47-62.
- Karaoğuz, D. (2013). Karaelmas’ın İlk Madencileri, İstanbul: Gezegem Basım.
- Kartalkanat, A. (1991). Cumhuriyet Döneminde Madencilüğümüzün Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası, *Jeoloji Mühendisleri Dergisi*, Sayı:38, Ankara: 51-67.
- Kessler, G. (1949). Zonguldak ve Karabük'teki Çalışma Şartları, Çev. Ekmel Zadi, İstanbul: I.Ü. İkt. ve İktisadiyat Enst. Neşriyatı.

- Kırpık, C. (2004). Osmanlı Devleti'nde İşçiler ve İşçi Hareketleri: 1876-1914, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta: Basılmamış Doktora Tezi.
- Koç, Y. (1992). Türkiye'de İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar, İstanbul: Ataol Yayınları
- Küçük, F. Ç. U.; Ilgaz, A (2015). "Causes of coal mine accidents in the World and Turkey," *Turk Thorax J*, Vol.16 No Supply I, : 9-14.
- Makal, A. (11-13 Kasım 2005). "Zonguldak ve Türkiye Toplumsal Tarihinin Acı Bir Deneyimi Olarak 'İş Mükellefiyeti' ", Zonguldak: 05 Bienali Bildiriler Kitabı.
- Makal, A. (2007). Ameleden İşçiye Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Quataert, D.; Zürcher, E. (1998). Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Öğreten, A. (2006). "Ereğli Kömür Madeni Havzası'nda Kurulan İlk Şirket Ereğli Kömür Madeni Kumpanyası", Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı, Zonguldak: Zonguldak Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Ökten, G.; Yazıcı, S. (1986). Mekanize Kazıda Grizu Patlamaları, *Madencilik*, 25(3), : 17-22.
- Özdemir, S. (1996). "Türkiye'de Zorunlu Çalışma Uygulamaları", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.42,: 181-213.
- Özveri, M. (2015). İşçi Sağlığı İş Güvenliği ve İş Cinayetleri, İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayını.
- Powell, F.; Billinge, K. (1981). "The Use of Water in The Prevention of Ignitions Caused By Machine Picks", *Mining Engineer*, 1981, : 81-85.
- Savaşkan, B. (1993). Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi, Zonguldak: İlkadım Matbaası.
- Saltoğlu, S. (1975). Madenlerde Havalandırma ve Emniyet İşleri, İstanbul: İTÜ Maden Fakültesi Yayını.
- Sarıkoçuncu, A. (1992). Milli Mücadele'de Zonguldak Havzası, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. (1988). C. 6, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- [Http://www.taskomuru.gov.tr](http://www.taskomuru.gov.tr).
- Tiyek, R. (2014). "Devletin Endüstri İlişkilerindeki Rolü ve Taşeron Çalışma", *Uluslararası Emek ve Toplum*, C. 3, S. 7,: 8-31.
- Toffler, A. (2008). Üçüncü Dalgı: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasığı. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Tuna, O. (1943). Zonguldak'ta İşçi Meselesi, Memleket Tetkikleri Konferansı, İstanbul: İstanbul-Eminönü Halkevi Yayınları.

- Tümertekin, E.; Özgüç, N. (1997). Ekonomik Coğrafya, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Yıldırım, A. E. (2018). “Zonguldak Madencilerinin Sorunlarına Yönelik Sendikal Basının Katkıları: İşçi Sendikası Örneği”, *Çalışma ve Toplum*, C. 59, S. 4,: 2229-2260.
- Yorgun, S. (2013). “Sosyal Politika Açısından 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu”, *Çalışma ve Toplum*, C. 36, S. 4,: 357-380.
- Yurt Ansiklopedisi. (1982-1984). Zonguldak, C. 10, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Zaman, E.M. (2004). Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı, Ankara: TMMOB Yayınları.

